



ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Π.Μ.Σ. ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΕΘΝΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ,
ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ο Ανταγωνισμός στα Δίκτυα **Ηλεκτρονικών Επικοινωνιών**

Επιμέλεια :

Αναστασία Ηλ. Γιαρένη (Α.Μ. 1211 Μ 049)

Επιβλέπουσα :

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Μαρία Μενγκ – Παπαντώνη

Αθήνα, Μάιος 2014

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οι υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών διαδραματίζουν ολοένα και μεγαλύτερο ρόλο στην καθημερινή μας ζωή. Η αλματώδης ανάπτυξη του κλάδου τα τελευταία χρόνια και οι τεράστιες δυνατότητες που προσφέρει η τεχνολογία σε κάθε πτυχή της ανθρώπινης δραστηριότητας ανέδειξαν τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες σε πρωταρχική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καίρια για την αποτελεσματική λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και ευρύτερα για την ευρωπαϊκή ενοποίηση. Η απελευθέρωση της αγοράς των επικοινωνιών, η κατάρρευση των πρώην κρατικών μονοπωλίων και η δραστηριοποίηση νέων εναλλακτικών παρόχων οδήγησε σε ριζική αναδιάρθρωση της αγοράς και στο άνοιγμά της στον ανταγωνισμό. Έκτοτε έντονο υπήρξε το ενδιαφέρον του ευρωπαϊκού δικαίου για την επίτευξη ισορροπίας μεταξύ της κανονιστικής ρύθμισης του κλάδου και των ευρωπαϊκών κανόνων του δικαίου του ανταγωνισμού.

Στην παρούσα εργασία, αρχικά γίνεται αναφορά στις βασικές έννοιες των ηλεκτρονικών επικοινωνιών και της αγοράς ηλεκτρονικών επικοινωνιών, καθώς και στην έννοια και τις διακρίσεις των κοινωφελών δικτύων. Στο δεύτερο κεφάλαιο, και αφού παρατεθούν οι αρχικές ρυθμίσεις στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, παρουσιάζεται το κανονιστικό πλαίσιο στον εν λόγω τομέα. Στις δύο επόμενες ενότητες αναπτύσσονται οι διατάξεις των πέντε Οδηγιών, οι οποίες συγκροτούν το ειδικό νομικό πλαίσιο για τις υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών, καθώς και οι διατάξεις ηπίου δικαίου (Ανακοινώσεις της Επιτροπής, Συστάσεις, Κατευθυντήριες Γραμμές) που το συμπληρώνουν.

Στο πέμπτο και έκτο κεφάλαιο, αναλύονται οι σημαντικότερες προβλέψεις του ρυθμιστικού καθεστώτος υπό το πρίσμα του δικαίου του ανταγωνισμού και γίνονται ορισμένες αρχικές επισημάνσεις ως προς τη σχέση και την αλληλεπίδραση που αυτές αναπτύσσουν με τις διατάξεις περί ανταγωνισμού, οι οποίες περιέχονται στην Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τέλος, στο έβδομο κεφάλαιο, παρουσιάζονται κάποιες θεμελιώδεις αποφάσεις του Πρωτοδικείου και του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από τις οποίες μπορούμε ευχερώς να αντιληφθούμε πώς διαμορφώθηκε η ερμηνεία των ειδικών διατάξεων περί ηλεκτρονικών επικοινωνιών καθώς και των γενικών

διατάξεων του ανταγωνισμού στο πλαίσιο των αγορών ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	1
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ : ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ	5
1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ.....	5
2. Η ΑΓΟΡΑ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ.	5
3. ΤΑ ΚΟΙΝΩΦΕΛΗ ΔΙΚΤΥΑ.	7
3.1. Δίκτυα υπό οικονομική και υπό τεχνική έννοια.....	7
3.2. Δίκτυα ιδιόχρηστα ή παραχωρούμενα.....	9
3.3. Κοινωφελή δίκτυα και μη.	9
3.4. Δημόσια και ιδιωτικά δίκτυα.	10
3.5. Ανοικτά και κλειστά δίκτυα.	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ : ΤΟ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ.....	12
1. ΑΡΧΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ.	12
2. ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΕΝΩΣΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ.	13
3. ΠΑΡΑΓΩΓΟ ΕΝΩΣΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ – Η ΔΕΣΜΗ ΟΔΗΓΙΩΝ.	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ : ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΔΕΣΜΗΣ ΟΔΗΓΙΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ.....	16
1. Η ΟΔΗΓΙΑ 2002/21/ΕΚ – ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ.	16
1.1. Πεδίο εφαρμογής και ορισμοί.....	16
1.2. Οι εθνικές ρυθμιστικές αρχές.	17
2. Η ΟΔΗΓΙΑ 2002/19/ΕΚ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΑ ΔΙΚΤΥΑ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ. 19	
3. Η ΟΔΗΓΙΑ 2002/20/ΕΚ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ ΔΙΚΤΥΩΝ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ.....	21
4. ΟΙ ΟΔΗΓΙΕΣ 2002/22/ΕΚ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ, ΚΑΙ 2002/58/ΕΚ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ ΣΤΙΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ.	23
5. Η ΟΔΗΓΙΑ 2002/77/ΕΚ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟ ΣΤΙΣ ΑΓΟΡΕΣ ΔΙΚΤΥΩΝ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ.....	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ : ΤΟ ΗΠΙΟ ΔΙΚΑΙΟ (SOFT LAW) ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ.....	29
1. ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ.	29

2. ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ.	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ : ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ	
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ	35
1. ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ.	35
2. ΑΓΟΡΕΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΕΣΠΟΖΟΥΣΑΣ ΘΕΣΗΣ.	35
3. ΑΓΟΡΕΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ. ..	40
4. ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΚΑΙ ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ.	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ : Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΣΤΙΣ	
ΑΓΟΡΕΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ : ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΣΧΕΤΙΚΗ ΜΕ ΤΗ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ	
ΤΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ	50
1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.....	50
2. ΥΠΟΘΕΣΗ T - 271/2003 ΤΗΣ 10 ^{ΗΣ} ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2008.....	52
3. ΥΠΟΘΕΣΗ C – 262/2006 ΤΗΣ 22 ^{ΑΣ} ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2007, ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ –	
ΤΙΜΟΛΟΓΗΣΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ.....	56
4. ΥΠΟΘΕΣΗ C – 192/2008 ΤΗΣ 12 ^{ΗΣ} ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2009, ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΗ. .	58
5. ΥΠΟΘΕΣΗ C – 71/2012 ΤΗΣ 27 ^{ΗΣ} ΙΟΥΝΙΟΥ 2013, ΑΔΕΙΟΔΟΤΗΣΗ – ΕΙΔΙΚΟΣ ΦΟΡΟΣ	
ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗΣ.	59
6. ΥΠΟΘΕΣΗ C – 438/2004 ΤΗΣ 13 ^{ΗΣ} ΙΟΥΛΙΟΥ 2006, ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ –	
ΚΟΣΤΟΣΤΡΕΦΕΙΑ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ.	61
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ.....	64
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	68
1. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.	68
2. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.	69

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

1. Η έννοια των ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

Υπό τον όρο «υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών» νοούνται όλες οι δυνατότητες επικοινωνίας που μας παρέχει η ανάπτυξη της τεχνολογίας, το ενωσιακό, δε, δίκαιο ορίζει ως τέτοιες «τις υπηρεσίες που παρέχονται συνήθως έναντι αμοιβής και των οποίων η παροχή συνίσταται, εν όλω ή εν μέρει, στη μεταφορά σημάτων σε δίκτυα ηλεκτρονικών επικοινωνιών, συμπεριλαμβανομένων των υπηρεσιών τηλεπικοινωνιών και των υπηρεσιών μετάδοσης σε δίκτυα που χρησιμοποιούνται για ραδιοτηλεοπτικές μεταδόσεις, αλλά εξαιρούμενων των υπηρεσιών που παρέχουν περιεχόμενο μεταδιδόμενο με χρήση δικτύων και υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή που ασκούν έλεγχο επί του περιεχομένου»¹.

Άρα, η έννοια των ηλεκτρονικών επικοινωνιών συμπεριλαμβάνει τη σταθερή φωνητική τηλεφωνία, τις κινητές και ευρυζωνικές επικοινωνίες, καθώς και την καλωδιακή και τη δορυφορική τηλεόραση. Τα τελευταία χρόνια, η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας και η παγκοσμιοποίηση ανέδειξαν τον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, ο οποίος σήμερα αποτελεί ένα πεδίο σημαντικής οικονομικής δραστηριότητας παγκοσμίως καθώς και πρωταρχική πολιτική των ανεπτυγμένων χωρών.

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, αρχικά, και η Ευρωπαϊκή Ένωση, μετέπειτα, έλαβαν πλείστα μέτρα στον χώρο των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, παρεμβαίνοντας στην σχετική αγορά σε μια προσπάθεια αρχικά απελευθέρωσης, εν συνεχεία ρύθμισης της εν λόγω, και αποβλέποντας, πλέον, στην δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

2. Η αγορά ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

Η αγορά τηλεπικοινωνιών λειτουργούσε, αρχικά, σε καθεστώς μονοπωλίου, και οι σχετικές υπηρεσίες παρέχονταν αυστηρά στο έδαφος κάθε

¹ Άρθρο 2 περ. γ' της Οδηγίας 2002/21/ΕΚ σχετικά με κοινό κανονιστικό πλαίσιο για δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία πλαίσιο).

κράτους. Για πολλά χρόνια ο τομέας αυτός λειτούργησε υπό καθεστώς έντονης κανονιστικής αρμοδιότητας της κρατικής διοίκησης με δημόσιες, κατά κανόνα, επιχειρήσεις να δραστηριοποιούνται κατ' αποκλειστικότητα στη σχετική αγορά. Ως δικαιολογητική βάση της κρατικής αυτής μονοπώλησης προβλήθηκαν κατά καιρούς διάφοροι λόγοι κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής, καθώς και λόγοι εθνικής ασφάλειας.

Τα πράγματα εντούτοις αρχίζουν να μεταβάλλονται στο τέλος της δεκαετίας του 1980. Η τεχνολογική εξέλιξη έθεσε υπό αμφισβήτηση την ύπαρξη του ανωτέρω μονοπωλίου. Η απελευθέρωση των υπηρεσιών τηλεπικοινωνίας και η απελευθέρωση των δικτύων, η δραστηριότητα εναλλακτικών παρόχων, το άνοιγμα των αγορών στον ανταγωνισμό, η ιδιωτικοποίηση των κρατικών ή ημι-κρατικών τηλεπικοινωνιακών οργανισμών και η ταχεία ανάπτυξη δορυφορικών και προσωπικών μορφών επικοινωνιών αποτέλεσαν τα κύρια χαρακτηριστικά του ριζικού μετασχηματισμού του τομέα των τηλεπικοινωνιών, διεθνώς².

Ιδιαίτερος σημαντικός στη διαμόρφωση της αγοράς των ηλεκτρονικών επικοινωνιών κρίνεται ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία έθεσε ως προτεραιότητα την απελευθέρωση των κοινωφελών υπηρεσιών, εν γένει, και στο πλαίσιο αποτελεσματικής λειτουργίας της εσωτερική αγοράς ανήγαγε τις ηλεκτρονικές υπηρεσίες σε πρωταρχική πολιτική της.

Η εξέλιξη της τεχνολογίας, η καινοτομία στην προσφορά υπηρεσιών, η μείωση των τιμών και η βελτίωση της ποιότητας, που επήλθαν με την εισαγωγή του ανταγωνισμού, αποτέλεσαν τη βάση για τη μετάβαση στην κοινωνία των πληροφοριών στην Ευρώπη. Συγχρόνως, όμως, η εμφάνιση νέων φορέων του ιδιωτικού τομέα και η είσοδος τους στην αγορά έκανε επιτακτική την επίκληση των διατάξεων του δικαίου του ανταγωνισμού.

Τελικά, η σύγκλιση στους κλάδους των τηλεπικοινωνιών, των μέσων επικοινωνίας και της τεχνολογίας των πληροφοριών οδήγησε στην απόφαση ότι όλα τα δίκτυα και οι υπηρεσίες μετάδοσης θα πρέπει να διέπονται από ένα ενιαίο κανονιστικό πλαίσιο. Οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν στην υιοθέτηση ενός νέου πλαισίου κανονιστικών ρυθμίσεων για τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες, των

² Κική Γ., Το κοινοτικό πλαίσιο οργάνωσης των τηλεπικοινωνιών: βασικά κείμενα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2003, σελ. 9.

οποίων ο κύριος στόχος είναι να ενισχυθεί ο ανταγωνισμός με τη διευκόλυνση της εμφάνισης νεοεισερχόμενων στον τομέα και την τόνωση των επενδύσεων.

3. Τα κοινωφελή δίκτυα.

Οι υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών παρέχονται στο πλαίσιο δικτύων. Αρχικά, λοιπόν, θα επιχειρηθεί εν συντομία η διάκριση των εννοιολογικών στοιχείων των δικτύων, καθώς και των νομικά σημαντικών διαφοροποιήσεών τους. Τα δίκτυα μπορούν να διακριθούν με βάση τα τεχνολογικά μέσα μετάδοσης που χρησιμοποιούν (προκειμένου, δε, για ηλεκτρονικά δίκτυα οπτική ίνα, καλώδια, δορυφορικές συχνότητες, κ.λπ.), ανάλογα με το είδος των διακινούμενων αγαθών, ανάλογα με το ποιοι τα κατέχουν και προς ποιους απευθύνονται, κ.λπ. Σημειωτέον ότι σύμφωνα με την Οδηγία 2002/77/ΕΚ σχετικά με τον ανταγωνισμό στις αγορές δικτύων και υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, ως δίκτυα ηλεκτρονικών επικοινωνιών ορίζονται τα συστήματα μετάδοσης και, κατά περίπτωση, ο εξοπλισμός μεταγωγής ή δρομολόγησης και οι λοιποί πόροι που επιτρέπουν τη μεταφορά σημάτων, με χρήση καλωδίου, ραδιοσημάτων, οπτικού ή άλλου ηλεκτρομαγνητικού μέσου, συμπεριλαμβανομένων των δορυφορικών δικτύων, των σταθερών (μεταγωγής δεδομένων μέσω κυκλωμάτων και πακετομεταγωγής, συμπεριλαμβανομένου του Διαδικτύου) και κινητών επίγειων δικτύων, των συστημάτων ηλεκτρικών καλωδίων, στο μέτρο που χρησιμοποιούνται για τη μετάδοση σημάτων, των δικτύων που χρησιμοποιούνται για ραδιοηλεκτρονικές εκπομπές, καθώς και των δικτύων καλωδιακής τηλεόρασης, ανεξάρτητα από το είδος των μεταφερόμενων πληροφοριών.

3.1. Δίκτυα υπό οικονομική και υπό τεχνική έννοια.

Δίκτυο υπό τεχνική έννοια θα μπορούσε να ονομασθεί κάθε τεχνικό σύστημα μετάδοσης περισσότερων τερματικών σημείων με σκοπό την κυκλοφορία αγαθών, υπηρεσιών, πληροφοριών, ή προσώπων ανάμεσά τους, ακριβέστερα δε, η τεχνική υλική ή και νομική υποδομή του συστήματος αυτού. Για παράδειγμα, ως ηλεκτρονικό δίκτυο νοείται οποιοδήποτε σύστημα συνδέει περισσότερους υπολογιστές, ώστε αυτοί να ανταλλάσσουν δεδομένα

και οι κάτοχοί τους να επικοινωνούν μεταξύ τους. Στο πλαίσιο αυτό, είναι φανερό ότι ως δίκτυα θα νοούνται σύνολα πραγμάτων και ενεργειών, λειτουργικά προορισμένα να εξυπηρετούν την κυκλοφορία αγαθών, υπηρεσιών ή προσώπων, συνήθως δε στέρεα συναρμοσμένα στο έδαφος, ή ακόμη απόλυτα δικαιώματα εκμετάλλευσης άυλων αγαθών, π.χ. πνευματική ιδιοκτησία, ευρεσιτεχνία, κ.λπ., επιτρέποντας την εμπορική προώθησή τους σε έναν περιορισμένο αριθμό προσώπων. Υπό οικονομική έννοια δίκαιο αποτελεί ένα σύνολο ομοειδών συναλλακτικών σχέσεων παροχής υπηρεσιών ή προϊόντων, που προϋποθέτουν η μία την άλλη, π.χ. δίκτυο ΑΤΜ, προώθησης πωλήσεων, κ.λπ. Τις περισσότερες φορές αναγκαίο υποστηρικτικό στοιχείο του οικονομικού δικτύου είναι η υλικοτεχνική υποδομή του, ήτοι το δίκτυο με την τεχνική έννοια.

Είναι φανερό ότι οι υπηρεσίες του τεχνικού δικτύου και οι υπηρεσίες του δι' αυτού οικονομικού δικτύου αποτελούν διακριτές «σχετικές αγορές» με την έννοια του δικαίου του ανταγωνισμού. Μάλιστα, όσο μοναδικότερη και δυσκολότερο να υποκατασταθεί είναι η υποδομή (λ.χ. η κατασκευή του δικτύου με την τεχνική έννοια), τόσο πιθανότερη θα είναι η ύπαρξη του λεγόμενου «φυσικού μονοπωλίου»³. Η ίδια η τεχνική υποδομή θα αποτελεί τότε μια «ουσιώδη ευκολία» χωρίς την πρόσβαση στην οποία θα ήταν αδύνατη η δραστηριότητα οιοδήποτε άλλου ανταγωνιστή του δικτυούχου : Έτσι ο κάτοχος του δικτύου θα μπορεί να δρα ανεξάρτητα από υποψήφιους ανταγωνιστές, καθόσον οι τελευταίοι δεν μπορούν να διεκδικήσουν μέρος της σχετικής αγοράς και έτσι να επηρεάσουν την συμπεριφορά του. Τέτοιας έκτασης κίνδυνος δεν φαίνεται κατ' αρχήν να υφίσταται στα δίκτυα με την οικονομική και μόνο έννοια του όρου, δηλαδή σε όσα δίκτυα έγκεινται αποκλειστικά σε σύστημα ομοειδών συμφωνιών (π.χ. δίκτυα πωλήσεων). Τούτο δε διότι στις περιπτώσεις αυτές η διακύβευση του ανταγωνισμού ή ο κίνδυνος μονοπωλίου από τις εμπορικές και επιχειρηματικές συναλλαγές, μπορεί να

³ Σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΚ, απαραίτητες προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί μια υποδομή ως «ουσιώδους ευκολίας» είναι η ανυπαρξία εναλλακτικών δομών, και η δυσαναλογία ανάμεσα στο αντικείμενο της επιχείρησης και το κόστος κατασκευής του δικτύου, που ως εκ τούτου προϋποτίθεται μη ανακτήσιμο για τον προμηθευτή που θα επιθυμούσε να εμπορευθεί διαμέσου δικτύου που θα είχε κατασκευασθεί από τον ίδιο (ΔΕΚ υπόθεση C – 7/1997, Oscar Bronner GmbH v. Mediaprint Zeitungs- und Zeitschriftenverlag GmbH, Συλλ. Ι - 7791).

ρυθμισθεί και αξιολογηθεί υπό το υφιστάμενο πλαίσιο του δικαίου του ανταγωνισμού.

3.2. Δίκτυα ιδιόχρηστα ή παραχωρούμενα.

Τα δίκτυα μπορεί να τυγχάνουν εκμετάλλευσης από τον κάτοχό τους ή από τρίτον δυνάμει έννομης σχέσης παραχώρησης της χρήσης τους, για παράδειγμα στις τηλεπικοινωνίες γίνεται λόγος για «μισθωμένες γραμμές» και «για επιχείρηση που παρέχει ή της επιτρέπεται να παρέχει δίκτυο» (Οδηγία 2002/19/EK).

Δεδομένου ότι ο βασικό χαρακτηριστικό του δικτύου είναι η τεχνική υποδομή του, ο κάτοχος της τελευταίας είναι ο διακανονιστής του ανταγωνισμού μέσα στο δίκτυο, όταν δε παρέχει επιπλέον και υπηρεσίες διαμέσου αυτού, τότε είναι πραγματικά πολύ ισχυρός. Σημειωτέον ότι στα δίκτυα τηλεπικοινωνιών, υπάρχει υποχρέωση λογιστικού διαχωρισμού (άρθρο 11 της Οδηγίας 2002/19), δηλαδή πρέπει να διαχωρίζονται οι λογαριασμοί και οι τιμές χονδρικής από του αντίστοιχους λιανικής προκειμένου να μην αποκρύπτεται έναντι της ρυθμιστικής αρχής τυχόν χειραγώγηση του ανταγωνισμού λιανικής υπέρ του χονδρικώς και λιανικώς συναλλασσόμενου κατόχου του δικτύου, ο οποίος στην περίπτωση αυτή της ιδιόχρησης του δικτύου προς παροχή υπηρεσιών προς το κοινό θα μπορούσαμε να πούμε ότι θα αποτελεί μια «κάθετα ολοκληρωμένη» επιχείρηση. Για να διαπιστωθεί, δε, εάν ένα δίκτυο είναι ιδιόκτητο ή παραχωρούμενο, δεν είναι κρίσιμη η ιδιοκτησία του φορέα εκμετάλλευσής του πάνω σε καθένα αντικείμενο του δικτύου χωριστά (καλώδια, αγωγούς, μηχανήματα), αλλά η κατοχή του δικτύου σαν τέτοιου, δηλαδή ως συνόλου αγαθών προορισμένων να εξυπηρετούν διαρκώς τη διαμέσου αυτών κυκλοφορία αγαθών και υπηρεσιών.

3.3. Κοινωφελή δίκτυα και μη.

Τα δίκτυα θα μπορούσαν να διακριθούν ανάλογα με το είδος των κυκλοφορούντων σε αυτά αγαθών, υπηρεσιών ή προσώπων, η διάκριση δε αυτή καθορίζεται κατά βάση από το είδος των προϊόντων ή υπηρεσιών παρέχονται μέσω αυτών, καθώς και τον επιχειρηματικό κλάδο που αφορούν (δίκτυα τηλεπικοινωνιών, ενεργειακά δίκτυα, δίκτυα μεταφορών, κ.λπ.). Ιδιαίτερη σημασία έχουν τα κοινωφελή δίκτυα, ήτοι τα δίκτυα παροχής υπηρεσιών

«γενικού οικονομικού συμφέροντος», κατά την έννοια του άρθρου 106 ΣΛΕΕ. Σύμφωνα μάλιστα και με τη νομολογία του ΔΕΚ, τέτοια είναι κάθε εμπορεύσιμη υπηρεσία γενικής φύσης που άπτεται του γενικού συμφέροντος και εμφανίζει ιδιάζοντα χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν από τις λοιπές οικονομικές δραστηριότητες. Το εύρος του πιθανού περιεχομένου της κατηγορίας αυτής υπηρεσιών στασιάζεται έντονα, τούτο δε διότι οι εν λόγω υπηρεσίες είναι δυνατόν σύμφωνα με το άρθρο 106 ΣΛΕΕ να παρέχονται από τα κράτη – μέλη κατ’ απόκλιση από τους κανόνες ανταγωνισμού που ισχύουν στους υπόλοιπους τομείς της οικονομίας. Πέρα από έναν σκληρό πυρήνα ζωτικών αγαθών και υπηρεσιών (φως, νερό, τηλέφωνο, παιδεία) η έκταση που μπορεί να προσλάβει ο κοινωφελής τομέας είναι εξαιρετικά ρευστή, εξαρτάται δε από τις εκάστοτε επικρατούσες πολιτικές και πολιτιστικές αντιλήψεις.

Τα κοινωφελή δίκτυα είναι μια διακριτή κατηγορία δικτύων, λ.χ. τα δίκτυα ενέργειας, ύδατος, μεταφορών, τηλεπικοινωνιών, και καλούνται συλλήβδην ως «κοινωφελή» διότι εξυπηρετούν το γενικότερο συμφέρον και διαμέσου αυτών διακινούνται ζωτικά αγαθά και υπηρεσίες. Ως εκ του χαρακτήρα τους αυτού αποτελούν αντικείμενο της λεγόμενης παροχικής διοίκησης, στοιχείο που τους προσδίδει και την κατά το ενωσιακό δίκαιο διαφορά τους : το ότι οι φορείς τους έχουν έντονα δημόσιο χαρακτήρα, με αποτέλεσμα να διέπονται άλλοτε από το δημόσιο και άλλοτε από το ιδιωτικό δίκαιο. Λόγω αυτού του κοινού χαρακτηριστικού τους, ο ενωσιακός νομοθέτης δέχεται μεν ότι αξίζουν ενιαίας ειδικής ενιαίας νομικής μεταχείρισης, αλλά επίσης επιτάσσει την απελευθέρωση της αγοράς και στον τομέα αυτόν.

3.4. Δημόσια και ιδιωτικά δίκτυα.

Η εν λόγω μάλλον ανακριβόλογη διάκριση των δικτύων σε δημόσια και ιδιωτικά, γίνεται ανάλογα με το εάν διαμέσου αυτών παρέχονται υπηρεσίες προς το κοινό ή όχι, και απαντάται στη νομοθεσία για τα ηλεκτρονικά δίκτυα (άρθρο 26 της Οδηγίας 2002/21, άρθρο 2β της Οδηγίας 2002/22, άρθρο 26 της Οδηγίας 2002/77). Σημειωτέον ότι πρακτικά οι ενωσιακές ρυθμίσεις του δικαίου ανταγωνισμού στα δίκτυα ηλεκτρονικών επικοινωνιών, όπως θα αναλυθούν κατωτέρω, εφαρμόζονται μόνο στους παρόχους δημοσίων δικτύων.

3.5. Ανοικτά και κλειστά δίκτυα.

Η διάκριση αυτή αντιστοιχεί στο εάν μπορεί να συμμετάσχει στα δίκτυα ο καθένας ή μόνο ένας προκαθορισμένος αριθμός προσώπων. Προκειμένου για ηλεκτρονικά δίκτυα, ανοικτά θα πρέπει να θεωρηθούν όσα επιτρέπουν την επικοινωνία ανάμεσα στους χρήστες περισσοτέρων δικτύων ανεξάρτητα από τη θέση του καθενός στο δικό του δίκτυο. Με την έννοια αυτή τα ανοικτά δίκτυα είναι κατά κυριολεξία δίκτυα δικτύων, με αντιπροσωπευτικότερο το internet. Εξάλλου, η σημασία των κλειστών δικτύων βαίνει συνεχώς φθίνουσα, καθώς μάλιστα το οικονομικό κόστους τους τα καθιστά ασύμφορα. Η ηλεκτρονική επικοινωνία γίνεται σχεδόν πάντοτε μέσω ανοικτού δικτύου, ενίοτε όμως με πρόσθετες διατυπώσεις, περιορισμούς, εγγυήσεις στην ταυτοποίηση των μερών, κ.λπ.

Στα δίκτυα υπό οικονομική έννοια, η διάκριση υποδηλώνει τη διαφοροποίηση των δικτύων επιλεκτικής διανομής από τα υπόλοιπα. Στα πρώτα συμμετέχει μόνον όποιος προμηθευτής διαθέτει συγκεκριμένα επιχειρηματικά προσόντα, ένας τέτοιος δε περιορισμός ανεκτός από το δίκαιο του ανταγωνισμού μόνο εφόσον δικαιολογείται αντικειμενικά. Καθίσταται, λοιπόν, προφανές ότι η εν λόγω διάκριση στα οικονομικά δίκτυα δεν είναι όμοια με την αντίστοιχη στα τεχνικά δίκτυα, καθώς στα πρώτα είναι ευρύτερη κατά το ότι αναφέρεται σε κάθε συμμετέχοντα στο τεχνικό δίκτυο, ακόμη και όταν αυτός δεν είναι προμηθευτής, ενώ στα δεύτερα είναι ευρύτερη κατά το ότι προφανώς ισχύει ακόμη και όταν δεν υφίσταται σταθερή υποδομή προς πρόσβαση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΤΟ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ
ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

1. Αρχικές ρυθμίσεις.

Ο κοινοτικός νομοθέτης παρά τη γενική καθιέρωση κανόνων για τον ελεύθερο ανταγωνισμό στα πλαίσια της τότε ισχύουσας Κοινής Ευρωπαϊκής Αγοράς με τα άρθρα 85 έως 94 της Συνθήκης της Ρώμης, επιφύλαξε αρχικά ιδιαίτερη μεταχείριση στις διαμορφωμένες και υφιστάμενες μονοπωλιακές ή προνομιακές καταστάσεις υπέρ των υπηρεσιών, κρατικών ή κοινωφελών εν γένει επιχειρήσεων, εφόσον τους είχε ανατεθεί η διαχείριση χάριν «γενικού οικονομικού συμφέροντος».

Οι τηλεπικοινωνίες αποτελούσαν για πολλά χρόνια ένα τομέα με έντονο μονοπωλιακό χαρακτήρα, που ανήκε στην αποκλειστική αρμοδιότητα του κράτους. Από τη δεκαετία του 1980 όμως, και με την προοπτική της ολοκλήρωσης της εσωτερικής αγοράς, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα περιέλαβε στις προτεραιότητές της την απελευθέρωση των τηλεπικοινωνιών. Άρχισε έτσι να δημιουργείται ανταγωνισμός στον τομέα αυτό, με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις να συγκρούονται με τα παραδοσιακά μονοπώλια και να διεκδικούν το μερίδιό τους στον τομέα των τηλεπικοινωνιών υπηρεσιών και τηλεπικοινωνιακού εξοπλισμού.

Η εκκίνηση του δημοσίου διαλόγου δόθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή με την απόφασή της COM (89) 290 γνωστή ως Πράσινη Βίβλος⁴ του 1987, η οποία αφορούσε την κοινή αγορά τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών και εξοπλισμού, ενώ η απελευθέρωση της αγοράς και η «κατάρρευση» των κρατικών μονοπωλίων δρομολογήθηκε το 1988 με το άνοιγμα των αγορών

⁴ Οι πράσινες βίβλοι είναι έγγραφα που δημοσιεύονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τα οποία αποσκοπούν στην προώθηση του προβληματισμού σε ευρωπαϊκό επίπεδο επί συγκεκριμένου θέματος. Στο πλαίσιο αυτό, καλούν τα ενδιαφερόμενα μέρη (οργανισμούς και άτομα) να συμμετάσχουν σε μια διαδικασία διαβούλευσης και συζήτησης στη βάση των προτάσεων που διατυπώνουν. Οι πράσινες βίβλοι αποτελούν ενίοτε την αφετηρία νομοθετικών εξελίξεων που στη συνέχεια εκτίθενται στις λευκές βίβλους. (βλ. τον ορισμό όπως παρατίθεται στο Γλωσσάριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/green_paper_el.htm).

τερματικών των τηλεπικοινωνιών στον ανταγωνισμό με την Οδηγία 88/301⁵. Εν συνέχεια, το επόμενο βήμα στην κοινοτική πρωτοβουλία έγινε το 1990 με την έκδοση των δύο Οδηγιών 90/388/ΕΟΚ⁶ και 90/387/ΕΟΚ⁷ σχετικά με την απελευθέρωση των υπηρεσιών τηλεπικοινωνιών, με εξαίρεση τη φωνητική τηλεφωνία, το πεδίο της οποίας απελευθερώθηκε το έτος 1998.

Εν συνεχεία, εξεδόθη δεύτερη Πράσινη Βίβλος (Απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής COM 94/440), η οποία επεκτάθηκε στις επικοινωνίες και στις υπηρεσίες μετάδοσης γενικότερα μέσω δορυφόρου, καθώς και, λίγο αργότερα, στα δίκτυα της καλωδιακής τηλεόρασης και στις κινητές επικοινωνίες. Περαιτέρω, το έτος 1997 εξεδόθη Πράσινη Βίβλος (Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής COM 97/623) για τη σύγκλιση στους κλάδους των τηλεπικοινωνιών, των μέσων επικοινωνίας και των τεχνολογιών των επικοινωνιών, η οποία προσπάθησε να ανακεφαλαιώσει τις έως κατά τον άνω χρόνο εξελίξεις στον τομέα των τηλεπικοινωνιών.

Τελικά, την 1^η.1.1998 έλαβε χώρα η πλήρης απελευθέρωση της ευρωπαϊκής αγοράς των τηλεπικοινωνιών, και λίγα χρόνια αργότερα (το έτος 2002) η Ευρωπαϊκή Ένωση αποφάσισε να θεσπίσει ένα νέο ενιαίο ρυθμιστικό πλαίσιο στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, με πρωταρχικό στόχο την ενίσχυση του ανταγωνισμού.

2. Τηλεπικοινωνίες και ανταγωνισμός στο ενωσιακό δίκαιο.

Μόλις στις αρχές του 2002 η Ευρωπαϊκή Ένωση αποφάσισε να απλοποιήσει σημαντικά το προηγούμενο πολύπλοκο και πολυσχιδές νομοθετικό καθεστώς και να θεσπίσει ένα νέο ρυθμιστικό πλαίσιο, με στόχο την ενίσχυση του ανταγωνισμού ιδίως στο επίπεδο των τοπικών επικοινωνιών, προς το συμφέρον των επιχειρήσεων και των επικοινωνιών.

Ο τηλεπικοινωνιακός χώρος εντάσσεται στην πολιτική των διευρωπαϊκών δικτύων, όπως αυτή καθορίζεται στον Τίτλο XVI της Συνθήκης για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και, όπως είναι φυσικό, θεωρείται καίριος για την αποτελεσματική λειτουργία της Εσωτερικής Αγοράς και ευρύτερα για

⁵ Οδηγία 88/301/ΕΟΚ της Επιτροπής της 16^{ης} Μαρτίου 1988, ΕΕ L 131/73 της 27.05.1988.

⁶ Οδηγία 90/388/ΕΟΚ της Επιτροπής της 28^{ης} Ιουνίου 1990, ΕΕ L 192 της 24.07.1990.

⁷ Οδηγία 90/387/ΕΟΚ της Επιτροπής της 28^{ης} Ιουνίου 1990, ΕΕ L 192 της 24.07.1990.

την ευρωπαϊκή ενοποίηση. Μάλιστα οι πρωτοβουλίες νομοθετικού χαρακτήρα καθοδηγούνται από τις διατάξεις για την εσωτερική αγορά και τον ελεύθερο ανταγωνισμό, που έχουν αποτελέσει και τις βάσεις της κανονιστικής δραστηριοποίησης των ευρωπαϊκών οργάνων. Στα πρώην άρθρα 95 και 86 παρ. 3 της Συνθήκης ΕΚ έχει στηριχθεί μέχρι σήμερα η θέσπιση του παράγωγου τηλεπικοινωνιακού δικαίου των οδηγιών από το Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή αντίστοιχα⁸. Η πολιτική των τηλεπικοινωνιών θεμελιώνεται νομικά επιπλέον στα άρθρα της ΣΛΕΕ για το δικαίωμα εγκατάστασης και παροχής υπηρεσιών και φυσικά στις βασικές διατάξεις του ευρωπαϊκού δικαίου για τον ανταγωνισμό (άρθρα 101επ. ΣΛΕΕ). Εξάλλου, οι κανόνες ανταγωνισμού αποτελούν *conditio sine qua non* για την ενοποίηση της εσωτερικής αγοράς, ενώ συγχρόνως αναπτύσσουν σχέσεις και με τις υπόλοιπες πολιτικές της Ένωσης. Πράγματι, χωρίς κανόνες ανταγωνισμού είναι αδύνατον να αποτραπεί ο προερχόμενος από επιχειρηματικές συμφωνίες κατακερματισμός της εσωτερικής αγοράς.

3. Παράγωγο ενωσιακό δίκαιο – Η Δέσμη Οδηγιών.

Το πεδίο των ηλεκτρονικών επικοινωνιών διέπουν οι διατάξεις πέντε Οδηγιών, και συγκεκριμένα : α) η υπ' αριθμ. 2002/21/ΕΚ Οδηγία – πλαίσιο για τα δίκτυα και τις υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών (Επίσημη Εφημερίδα L 108 της 24.04.2002, σελ. 0033 - 0050), β) η οδηγία 2002/20/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7^{ης} Μαρτίου 2002, για την αδειοδότηση δικτύων και υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία για την αδειοδότηση, Επίσημη Εφημερίδα L 108 της 24.04.2002, σελ. 0021- 0032), γ) η οδηγία 2002/19/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7^{ης} Μαρτίου 2002, σχετικά με την πρόσβαση σε δίκτυα ηλεκτρονικών επικοινωνιών και συναφείς ευκολίες, καθώς και για την διασύνδεσή τους (οδηγία για την πρόσβαση, Επίσημη Εφημερίδα L 108 της 24.04.2002, σελ. 0007 - 0020), δ) η οδηγία 2001/22/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7^{ης} Μαρτίου 2002, για την καθολική υπηρεσία και τα δικαιώματα των χρηστών όσον αφορά δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία για την καθολική υπηρεσία, Επίσημη Εφημερίδα L 108 της 24.04.2002, σελ. 0051- 0077),

⁸ Μανιάτης Α., Δίκαιο Τηλεπικοινωνιών, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2005, σελ. 33.

και ε) η οδηγία 2002/58/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12^{ης} Ιουλίου 2002, σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών (Οδηγία για την προστασία ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες, Επίσημη Εφημερίδα L 201 της 31.07.2002, σελ. 0037 – 0047), αναφορικά, δε, με τον ανταγωνισμό στα δίκτυα ηλεκτρονικών επικοινωνιών έχει εκδοθεί η οδηγία 2002/77/EK της Επιτροπής της 16^{ης} Σεπτεμβρίου 2002 σχετικά με τον ανταγωνισμό στις αγορές δικτύων και υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών (Επίσημη Εφημερίδα L 249 της 17.09.2002, σελ. 0021 - 0026). Σημειώνεται ότι αμέσως κατωτέρω θα αναλυθούν το πεδίο εφαρμογής και οι ρυθμίσεις που περιέχονται σε έκαστη των άνω Οδηγιών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ
ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΔΕΣΜΗΣ ΟΔΗΓΙΩΝ
ΓΙΑ ΤΙΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

1. Η Οδηγία 2002/21/ΕΚ – Το πλαίσιο των ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

Η Οδηγία – πλαίσιο 2002/21/ΕΚ αποτελεί το βασικό νομικό κείμενο για τη ρύθμιση της αγοράς των ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Περιλαμβάνει τις σημαντικότερες προβλέψεις σχετικά με τον προσδιορισμό της σχετικής αγοράς, τον εντοπισμό των επιχειρήσεων με σημαντική ισχύ, καθώς και εκτενείς διατάξεις για το ρόλο και τις αρμοδιότητες των εθνικών κανονιστικών αρχών. Στην Οδηγία – πλαίσιο φαίνεται εμφανώς η απομάκρυνση από τον διοικητικό χαρακτήρα των προηγούμενων μέτρων της Ε.Ε. στον τομέα των τηλεπικοινωνιών και η στροφή της προς την αντίληψη του δικαίου του ανταγωνισμού, επιφέροντας ούτως σύγκλιση μεταξύ της ειδικής ρύθμισης και των αρχών του ανταγωνισμού. Πέραν τούτου όμως, η Οδηγία δεν παραλείπει να συμπεριλάβει διατάξεις για τους ευρύτερους στόχους που εξυπηρετεί η καθιέρωση του νέου εναρμονισμένου πλαισίου τηλεπικοινωνιακών ρυθμίσεων.

1.1. Πεδίο εφαρμογής και ορισμοί.

Η Οδηγία – πλαίσιο, αποτελεί μια εισαγωγή στο νέο νομικό πλαίσιο για τις συγκλίνουσες τεχνολογίες της επικοινωνίας, το οποίο αποσκοπεί στο να γίνει ανταγωνιστικότερος ο τομέας των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, καταργώντας κάθε προηγούμενη ρύθμιση. Στόχος της εν λόγω οδηγίας είναι η καθιέρωση εναρμονισμένου πλαισίου για δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Περιλαμβάνει οριζόντιες διατάξεις που εξυπηρετούν άλλα μέτρα: πεδίο εφαρμογής και θεμελιώδεις αρχές, βασικοί ορισμοί, γενικές διατάξεις για τις εθνικές ρυθμιστικές αρχές (ΕΡΑ), νέα έννοια της σημαντικής ισχύος στην αγορά, καθώς και κανόνες εκχώρησης ορισμένων απαραίτητων πόρων, όπως οι ραδιοσυχνότητες, οι αριθμοί ή τα δικαιώματα διέλευσης.

Ενόψει της τεχνολογικής σύγκλισης και της ανάγκης οριζόντιας ρύθμισης για το σύνολο των υποδομών, το νέο πλαίσιο δεν περιορίζεται πλέον σε δίκτυα και υπηρεσίες τηλεπικοινωνιών, αλλά καλύπτει και το σύνολο των δικτύων και υπηρεσιών των ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Συμπεριλαμβάνει τη σταθερή

φωνητική τηλεφωνία, τις κινητές και τις ευρυζωνικές επικοινωνίες, καθώς και την καλωδιακή και τη δορυφορική τηλεόραση.

Το νέο όμως αυτό πλαίσιο διαχωρίζει τις ρυθμίσεις της μετάδοσης από τις ρυθμίσεις του περιεχομένου. Ως εκ τούτου, εξαιρείται από το πεδίο της οδηγίας το περιεχόμενο των υπηρεσιών που παρέχονται μέσω των δικτύων ηλεκτρονικών επικοινωνιών, όπως το ραδιοηλεκτρονικά εκπεμπόμενο περιεχόμενο ή οι χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, καθώς και ορισμένες υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας. Το ίδιο ισχύει και για τον τηλεπικοινωνιακό τερματικό εξοπλισμό. Περαιτέρω, η εν λόγω Οδηγία διατυπώνει μια σειρά ορισμών σε χρήσιμες έννοιες για την εφαρμογή του νομικού πλαισίου, όπως μεταξύ άλλων ορισμούς της έννοιας «δίκτυο ηλεκτρονικών επικοινωνιών», «υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών», «χρήστης», «καταναλωτής», «καθολική υπηρεσία». Οι ίδιοι ορισμοί διατυπώνονται και στην οδηγία για τον ανταγωνισμό 2002/77/ΕΚ προκειμένου να υπάρχει μια συνοχή, κρίνονται, δε, ως αρκετά «ευέλικτοι», καθώς μπορούν να συμπεριλάβουν σχεδόν οιαδήποτε μελλοντική τεχνολογική εξέλιξη στον τομέα των τηλεπικοινωνιών, ενώ υποδεικνύουν και την αρχή της τεχνολογικής ουδετερότητας την οποία υιοθετεί το νέο ρυθμιστικό πλαίσιο⁹.

1.2. Οι εθνικές ρυθμιστικές αρχές.

Στον τομέα των τηλεπικοινωνιών καθοριστικός κρίνεται ο ρόλος των Εθνικών Κανονιστικών Αρχών. Πρόκειται για ανεξάρτητες αρχές, νομικά διακριτές από όλους τους οργανισμούς παροχής δικτύων, εξοπλισμού ή υπηρεσιών. Βλέπουμε ότι ο κοινοτικός νομοθέτης αναγνώρισε την ιδιαιτερότητα της αγοράς των ηλεκτρονικών επικοινωνιών και για το λόγο αυτό ανέθεσε την επίβλεψή της σε νομικά πρόσωπα, ανεξάρτητα από την κεντρική διοίκηση των κρατών μελών αλλά και από τους παρόχους. Ο ρόλος μάλιστα που τους ανέθεσε δεν είναι απλώς παρατηρητικός, να επιβλέπουν δηλαδή εάν εφαρμόζονται οι κανόνες του ανταγωνισμού, αλλά πιο καίριος και ενεργός καθώς του παρείχε την αρμοδιότητα να επεμβαίνουν και να ρυθμίζουν τη λειτουργία της σχετικής αγοράς, παρέχοντάς του αρκετή διακριτική ευχέρεια. Το

⁹ Για την έννοια της τεχνολογικής ουδετερότητας βλ. Kamecke U. & Korber T., *Technological neutrality in the EC regulatory framework for electronic communications: a good principle widely misunderstood*, European Competition Law Review, Volume 29, Issue 5, 2008, σελ. 330- 337.

γενικό πλαίσιο λειτουργίας τους και οι βασικές αρμοδιότητές τους ρυθμίζονται από την ίδια την οδηγία (άρθρα 3 – 13). Έναν από τους ακρογωνιαίους λίθους στη λειτουργία του νέου ρυθμιστικού πλαισίου για τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες αποτελεί η διαδικασία του άρθρου 7 της Οδηγίας, γνωστή και ως «διαδικασία ανακοίνωσης», η οποία επιβάλλει τη στενή συνεργασία μεταξύ των κατ' ιδίαν Εθνικών ρυθμιστικών Αρχών και της Επιτροπής. Στο άρθρο 8 της οδηγίας καθορίζονται οι στόχοι των πολιτικών τις οποίες εξυπηρετούν και προάγουν οι εθνικές ρυθμιστικές αρχές, όπως ο ανταγωνισμός, η ανάπτυξη της εσωτερικής αγοράς και η προαγωγή των συμφερόντων των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όσον αφορά το στόχο της ανάπτυξης της εσωτερικής αγοράς οι Αρχές συμβάλλουν στην άρση των τελευταίων εμποδίων στην παροχή δικτύων ηλεκτρονικών υπηρεσιών, στην ενθάρρυνση της σύστασης και της ανάπτυξης διευρωπαϊκών δικτύων, στην εξασφάλιση ότι, σε παρόμοιες περιπτώσεις, δεν γίνεται διάκριση στην αντιμετώπιση των επιχειρήσεων και στη συνεργασία μεταξύ τους και με την Επιτροπή, κατά διαφανή τρόπο, ώστε να εξασφαλίζεται η ανάπτυξη μιας συνεπούς κανονιστικής πρακτικής. Στο ίδιο άρθρο γίνεται μνεία και στην προαγωγή των συμφερόντων των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μεταξύ άλλων εξασφαλίζοντας σε όλους του πολίτες πρόσβαση στην καθολική υπηρεσία που προβλέπεται στην οδηγία 2002/22/ΕΚ, εξασφαλίζοντας υψηλού επιπέδου προστασία για τους καταναλωτές κατά τις συναλλαγές τους με τους προμηθευτές, συμβάλλοντας στην εξασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και της ιδιωτικής ζωής, προάγοντας την παροχή σαφών πληροφοριών, ανταποκρινόμενες στις ανάγκες συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, και ιδίως των μειονεκτούντων χρηστών και εξασφαλίζοντας τη διατήρηση της ακεραιότητας και της ασφάλειας των δημοσίων δικτύων επικοινωνιών. Από τις προαναφερθείσες νομικές διατάξεις προκύπτει ότι οι αρμοδιότητες που έχουν παραχωρηθεί στις Εθνικές Ρυθμιστικές Αρχές (ΕΡΑ) είναι ιδιαίτερος εκτενείς, με αποτέλεσμα το έργο τους να κρίνεται εκ των προτέρων αρκετά δύσκολο. Συγκεκριμένα, καλούνται να διεξάγουν δύσκολες οικονομικές αξιολογήσεις, τη στιγμή που οι μνημονευόμενοι στην Οδηγία στόχοι είναι εγγενώς σε σύγκρουση. Θα πρέπει συνεπώς, να είναι ιδιαίτερα προσεκτικές κατά τον προσδιορισμό των ορίων της σχετικής αγοράς και την υπόδειξη ύπαρξης ή μη δεσπόζουσας θέσης.

2. Η Οδηγία 2002/19/EK για την πρόσβαση στα δίκτυα ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

Η πρώτη Οδηγία 2002/19, η οποία καλείται ως οδηγία – πρόσβαση, ρυθμίζει τη διαδικασία πρόσβασης των ενδιαφερομένων σε δίκτυα ηλεκτρονικών επικοινωνιών καθώς και τη διασύνδεσή τους. Στόχος της είναι η συστηματοποίηση των προηγούμενων ρυθμίσεων και η καθιέρωση ενός ευνοϊκού πλαισίου για την ανάπτυξη του ανταγωνισμού έτσι ώστε να ενθαρρυνθεί η ανάπτυξη υπηρεσιών και δικτύων επικοινωνιών, ενώ πρέπει να διασφαλίζεται ότι τα ενδεχόμενα σημεία συμφόρησης που παρουσιάζονται στην αγορά δεν θα εμποδίσουν την ανάπτυξη καινοτόμων υπηρεσιών από τις οποίες θα βγουν ωφελημένοι οι χρήστες.

Σε μία ανοιχτή και ανταγωνιστική αγορά, όπως τυγχάνει η αγορά των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, δεν θα πρέπει να υπάρχουν περιορισμοί που αποτρέπουν τις επιχειρήσεις να διαπραγματεύονται ρυθμίσεις πρόσβασης και διασύνδεσης μεταξύ τους, ιδίως σε διασυνοριακές συμφωνίες, με την επιφύλαξη των κανόνων περί ανταγωνισμού της Συνθήκης. Κατά την επίτευξη μιας αποτελεσματικότερης και πραγματικά πανευρωπαϊκής αγοράς, με ουσιαστικό ανταγωνισμό και μεγαλύτερες δυνατότητες επιλογής και ανταγωνιστικών υπηρεσιών στους καταναλωτές, οι επιχειρήσεις που λαμβάνουν αιτήσεις πρόσβασης ή διασύνδεσης θα πρέπει, κατ' αρχήν, να συνάπτουν τις σχετικές συμφωνίες επί εμπορικής βάσης και να διαπραγματεύονται καλότειστα. Σε αγορές όπου εξακολουθούν να υπάρχουν μεγάλες διαφορές ως προς τη διαπραγματευτική ισχύ μεταξύ επιχειρήσεων και όπου ορισμένες επιχειρήσεις στηρίζονται σε υποδομή που παρέχεται από τρίτους για την παροχή των υπηρεσιών τους, είναι σκόπιμη η θέσπιση ενός πλαισίου, ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματική λειτουργία της αγοράς. Οι εθνικές κανονιστικές αρχές θα πρέπει να έχουν την εξουσία, σε περίπτωση αποτυχίας των εμπορικών διαπραγματεύσεων, να εξασφαλίζουν κατάλληλη πρόσβαση και διασύνδεση καθώς και διαλειτουργικότητα των υπηρεσιών προς το συμφέρον των τελικών χρηστών. Η διαλειτουργικότητα είναι επωφελής για τους τελικούς χρήστες, και η ενθάρρυνσή της πρέπει να αποτελεί έναν από τους στόχους των εθνικών κανονιστικών αρχών. Προς τον σκοπό αυτό, τα κράτη μέλη θα πρέπει να κληθούν να ενθαρρύνουν τη χρήση των

δημοσιευμένων προτύπων και/ή προδιαγραφών, στον βαθμό που αυτό είναι απολύτως απαραίτητο για τη διασφάλιση της διαλειτουργικότητας των υπηρεσιών και για τη διεύρυνση της ελευθερίας επιλογής των χρηστών.

Περαιτέρω, η διαφάνεια των όρων και προϋποθέσεων πρόσβασης και διασύνδεσης, συμπεριλαμβανομένων των τιμών, συμβάλλει στην επίστευση των διαπραγματεύσεων, στην αποφυγή των διενέξεων και στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης των συντελεστών της αγοράς ότι οι υπηρεσίες παρέχονται με αμερόληπτο τρόπο. Όταν μια εθνική κανονιστική αρχή επιβάλλει υποχρεώσεις δημοσιοποίησης πληροφοριών, μπορεί επίσης να ορίζει τον τρόπο με τον οποίον δημοσιοποιούνται οι πληροφορίες, ορίζοντας π.χ. τη μορφή της δημοσίευσης (έντυπη ή/και ηλεκτρονική) και εάν οι πληροφορίες παρέχονται δωρεάν ή όχι, ανάλογα με τη φύση και τον σκοπό των συγκεκριμένων πληροφοριών. Η δημοσίευση πληροφοριών από τα κράτη μέλη εξασφαλίζει ότι οι συντελεστές της αγοράς και οι νεοεισερχόμενοι σε αυτήν, κατανοούν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους και γνωρίζουν πού να αναζητούν τις σχετικές λεπτομερείς πληροφορίες. Η δημοσίευση στην εθνική επίσημη εφημερίδα επιτρέπει στα ενδιαφερόμενα μέρη που δραστηριοποιούνται σε άλλα κράτη μέλη να εντοπίζουν τις σχετικές πληροφορίες, προκειμένου δε, να εξασφαλισθεί σε πανευρωπαϊκό επίπεδο η αποτελεσματική και αποδοτική λειτουργία της αγοράς ηλεκτρονικών επικοινωνιών, η Επιτροπή θα πρέπει να επιβλέπει και να δημοσιεύει πληροφορίες σχετικά με τα τέλη που συμβάλλουν στον προσδιορισμό της τιμής για τους τελικούς καταναλωτές.

Αναφορικά δε, με τον ανταγωνισμό στο πλαίσιο των εν λόγω αγορών επιβλήθηκε η αρχή της αμεροληψίας, η οποία διασφαλίζει ότι οι επιχειρήσεις που κατέχουν σημαντική ισχύ στην αγορά δεν προκαλούν στρέβλωση του ανταγωνισμού, ιδίως σε περιπτώσεις καθετοποιημένων επιχειρήσεων που παρέχουν υπηρεσίες σε επιχειρήσεις τις οποίες ανταγωνίζονται σε αγορές σε επόμενο στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας. Συνακόλουθα, ο λογιστικός διαχωρισμός επιτρέπει τη διαφάνεια των εσωτερικών τιμολογήσεων και παρέχει στις εθνικές κανονιστικές αρχές τη δυνατότητα να ελέγχουν, κατά περίπτωση, τη συμμόρφωση με τις υποχρεώσεις αμεροληψίας. Τέλος, ο έλεγχος των τιμών ενδέχεται να απαιτείται όταν από την ανάλυση συγκεκριμένης αγοράς προκύπτει ανεπαρκής ανταγωνισμός. Η κανονιστική παρέμβαση δύναται να είναι λιγότερο αυστηρή, όπως λ.χ. η επιβολή υποχρέωσης του να είναι εύλογες

οι τιμές για επιλογή φορέα, ή αυστηρότερη, όπως λ.χ. η επιβολή υποχρεώσεων του να είναι οι τιμές κοστοστρεφείς ώστε να παρέχεται πλήρης αιτιολόγηση για τις τιμές αυτές στις περιπτώσεις όπου ο ανταγωνισμός δεν είναι αρκετά έντονος για την αποτροπή υπερβολικής τιμολόγησης. Ιδιαίτερα, φορείς εκμετάλλευσης με σημαντική ισχύ στην αγορά θα πρέπει να αποφεύγουν τη συμπίεση τιμών, κατά την οποία η διαφορά μεταξύ των λιανικών τιμών τους και των τιμών διασύνδεσης που χρεώνουν σε ανταγωνιστές, οι οποίοι παρέχουν παρεμφερείς λιανικές υπηρεσίες, δεν επαρκεί για την εξασφάλιση βιώσιμου ανταγωνισμού. Όταν μια εθνική κανονιστική αρχή επιβάλλει υποχρεώσεις χρησιμοποίησης συστήματος κοστολόγησης για λόγους υποστήριξης του ελέγχου τιμών, μπορεί είτε να διενεργεί η ίδια ετήσιο έλεγχο για να διασφαλίζεται η συμμόρφωση με το εν λόγω σύστημα κοστολόγησης, υπό τον όρο ότι διαθέτει το αναγκαίο εξειδικευμένο προσωπικό, είτε να αναθέτει τη διενέργεια του ελέγχου σε άλλον εξειδικευμένο φορέα, ανεξάρτητο από τον συγκεκριμένο φορέα εκμετάλλευσης, και πάντοτε με γνώμονα την ανταποδοτικότητα, τον βιώσιμο ανταγωνισμό και τη μεγιστοποίηση των οφελών του καταναλωτή.

3. Η Οδηγία 2002/20/EK για την αδειοδότηση δικτύων και υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

Η Οδηγία 2002/20 για την αδειοδότηση στοχεύει στην εναρμόνιση και απλούστευση των κανόνων και όρων των αδειών δικτύων και υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, ανεξαρτήτως εάν παρέχονται ή όχι στο κοινό, προκειμένου να διευκολύνεται η παροχή τους σε ολόκληρη την Ένωση. Έμφαση δίνεται στη ρύθμιση των δικαιωμάτων χρήσης ραδιοσυχνοτήτων και αριθμών, που χαρακτηρίζονται από σπανιότητα. Στόχος είναι η δημιουργία ενός συστήματος αδειοδότησης με αντικειμενικά, αμερόληπτα, αναλογικά και διαφανή κριτήρια. Προκειμένου, δε, να επιτευχθεί αυτό θεσμοθετήθηκε το καθεστώς «γενικής άδειας» για όλα τα δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών, χωρίς να απαιτείται ρητή απόφαση ή διοικητική πράξη της εθνικής κανονιστικής αρχής και με περιορισμό των διαδικαστικών απαιτήσεων μόνο στην κοινοποίηση. Στις εν λόγω άδειες περιλαμβάνονται ρητά τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις επιχειρήσεων που διέπονται από γενικές άδειες, ώστε να διασφαλίζονται ενιαίοι κανόνες σε ολόκληρη την Ένωση και να

διευκολύνεται η διασυνοριακή διαπραγμάτευση διασύνδεσης μεταξύ δημοσίων δικτύων επικοινωνιών.

Η γενική άδεια επιτρέπει στις επιχειρήσεις που παρέχουν στο κοινό δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών, να διαπραγματεύονται διασύνδεση υπό τους όρους της οδηγίας 2002/19/ΕΚ. Οι όροι που μπορούν να συνοδεύουν τις γενικές άδειες και τα ειδικά δικαιώματα χρήσης, περιορίζονται στα απολύτως απαραίτητα για τη διασφάλιση της συμμόρφωσης με απαιτήσεις και υποχρεώσεις στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού δικαίου και του εθνικού δικαίου. Η γενική άδεια δέον όπως περιλαμβάνει μόνο ειδικούς για τον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών όρους και δεν θα πρέπει να εξαρτάται από όρους οι οποίοι ήδη επιβάλλονται βάσει άλλης ισχύουσας εθνικής νομοθεσίας που δεν διέπει ειδικά τον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Οι επιβαλλόμενες κυρώσεις για τη μη συμμόρφωση προς όρους δυνάμει της γενικής άδειας, θα πρέπει να είναι ανάλογες προς την παράβαση. Εκτός εξαιρετικών περιστάσεων, η αναστολή ή η αφαίρεση του δικαιώματος παροχής υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή του δικαιώματος χρήσης ραδιοσυχνοτήτων ή αριθμών, όταν μια επιχείρηση δεν συμμορφώνεται με έναν ή περισσότερους όρους δυνάμει της γενικής άδειας, δεν αποτελεί αναλογική κύρωση. Αυτό ισχύει με την επιφύλαξη επειγόντων μέτρων τα οποία ενδέχεται να απαιτηθεί να λάβουν οι αρμόδιες αρχές κρατών μελών, σε περίπτωση σοβαρής απειλής της δημόσιας τάξης, ασφάλειας ή υγείας ή οικονομικών ή επιχειρησιακών συμφερόντων άλλων επιχειρήσεων.

Τέλος, βάσει της απαίτησης για διαφάνεια, οι πάροχοι υπηρεσιών, οι καταναλωτές και άλλοι ενδιαφερόμενοι πρέπει να έχουν ευχερή πρόσβαση σε όλες τις πληροφορίες που αφορούν δικαιώματα, όρους, διαδικασίες, επιβαρύνσεις, τέλη και αποφάσεις σχετικά με την παροχή υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, δικαιωμάτων χρήσης ραδιοσυχνοτήτων και αριθμών, δικαιωμάτων εγκατάστασης ευκολιών καθώς και σχετικά με εθνικά προγράμματα χρήσης συχνοτήτων και εθνικά σχέδια αριθμοδότησης. Οι εθνικές κανονιστικές αρχές έχουν το σημαντικό καθήκον να παρέχουν και να ενημερώνουν τις εν λόγω πληροφορίες. Σε περίπτωση που άλλα επίπεδα διοίκησης διαχειρίζονται τα εν λόγω δικαιώματα, οι εθνικές κανονιστικές αρχές θα πρέπει να προσπαθούν να δημιουργούν ένα εύχρηστο μέσο πρόσβασης στις πληροφορίες που αφορούν αυτά τα δικαιώματα.

4. Οι Οδηγίες 2002/22/ΕΚ και για την καθολική υπηρεσία, και 2002/58/ΕΚ για την προστασία ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες.

Η Οδηγία για την καθολική υπηρεσία, στοχεύει στο να δημιουργήσει μια ισορροπία μεταξύ της ανάπτυξης μιας ανταγωνιστικής αγοράς στον τομέα των τηλεπικοινωνιών και στην εξασφάλιση στόχων δημοσίου συμφέροντος. Το δικαίωμα στην επικοινωνία αποτελεί αγαθό ζωτικής σημασίας για κάθε πολίτη, το οποίο κινδυνεύει να απωλέσει τον καθολικό του χαρακτήρα σε περίπτωση που αγορά λειτουργεί με κριτήρια αποκλειστικά οικονομικά. Ακριβώς αυτόν τον κίνδυνο επιχείρησε να αντιμετωπίσει η θεσμοθέτηση ειδικού νομοθετικού πλαισίου για την Καθολική Υπηρεσία, το οποίο αποτελεί την «ασπίδα προστασίας» των λεγόμενων μη οικονομικών χρηστών και περιοχών. Η Καθολική Υπηρεσία (ΚΥ) στις τηλεπικοινωνίες συνίσταται στην παροχή σε όλους, ανεξαιρέτως γεωγραφικής θέσης, ενός ελαχίστου συνόλου τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών καθορισμένης ποιότητας, σε προσιτή τιμή¹⁰. Το θεσμικό αυτό πλαίσιο που θέτει η Οδηγία αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία στην Ελλάδα, λόγω της ιδιαίτερης γεωγραφικής κατάτμησης του εθνικού χώρου. Στο περιεχόμενό της εντάσσονται, μεταξύ άλλων, η παροχή πρόσβασης σε σταθερές θέσεις, η παροχή καταλόγου και πληροφοριών καταλόγου, η παροχή κοινόχρηστων τηλεφώνων και ειδικά μέτρα για μειονεκτούντες τελικούς χρήστες.

Πλέον δε συγκεκριμένως, θεμελιώδης απαίτηση της καθολικής υπηρεσίας είναι να παρέχει στους χρήστες, κατόπιν αιτήματος, σύνδεση με το δημόσιο τηλεφωνικό δίκτυο σε σταθερές θέσεις, σε προσιτή τιμή. Η απαίτηση περιορίζεται σε μια μόνο σύνδεση δικτύου στενής ζώνης, η παροχή της οποίας μπορεί να περιορίζεται από τα κράτη μέλη στην κύρια θέση/κύρια κατοικία του

¹⁰ Ο όρος «καθολική υπηρεσία» είναι έννοια του παραγώγου ευρωπαϊκού δικαίου και αποτελεί τη σε ευρωπαϊκό επίπεδο ρύθμιση των υποχρεώσεων, οι οποίες συνοδεύουν υποχρεωτικά την απελευθέρωση των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, των ταχυδρομικών υπηρεσιών και της ηλεκτρικής ενέργειας. Περισσότερα, βλ. Παπαντώνη Μ., Οι Υπηρεσίες Γενικού Οικονομικού Συμφέροντος – Ηλεκτρονικές Επικοινωνίες, Ταχυδρομικές Υπηρεσίες, Ενέργεια & Δημόσιες Επιβατικές Μεταφορές, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σελ. 31επ. ως επίσης και Χριστοδούλου Κ., Προστασία της προσωπικότητας και της συμβατικής ελευθερίας στα συμβατικά δίκτυα – Προσωπικά Δεδομένα και Ανταγωνισμός σε Ενέργεια, Επικοινωνίες και Μεταφορές, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, 2007, σελ. 198επ.

τελικού χρήστη, και δεν επεκτείνεται στο ψηφιακό δίκτυο ενοποιημένων υπηρεσιών (ISDN), το οποίο επιτρέπει να χρησιμοποιούνται ταυτόχρονα δύο ή περισσότερες συνδέσεις. Δεν θα πρέπει να υπάρχουν περιορισμοί στα τεχνικά μέσα με τα οποία παρέχεται η σύνδεση, έτσι ώστε να επιτρέπεται εξίσου η χρήση ενσύρματων ή ασύρματων τεχνολογιών. Επίσης, δεν θα πρέπει να υπάρχουν περιορισμοί ως προς το ποιοι φορείς εκμετάλλευσης θα φέρουν μέρος ή όλες τις υποχρεώσεις καθολικής υπηρεσίας. Οι συνδέσεις με το δημόσιο τηλεφωνικό δίκτυο σε σταθερές θέσεις θα πρέπει να είναι ικανές να υποστηρίζουν, εκτός της ομιλίας, επικοινωνίες δεδομένων σε ταχύτητες κατάλληλες για πρόσβαση, σε επιγραμμικές υπηρεσίες, όπως αυτές που παρέχονται μέσω του κοινόχρηστου Διαδικτύου. Στις περιπτώσεις που η σύνδεση με το δημόσιο τηλεφωνικό δίκτυο σε σταθερές θέσεις είναι σαφώς ανεπαρκής προκειμένου να υποστηρίξει την πρόσβαση στο Διαδίκτυο, τα κράτη μέλη θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να απαιτούν να αναβαθμίζεται η σύνδεση στο επίπεδο που απολαύει η πλειοψηφία των συνδρομητών, ώστε να εξασφαλίζεται ρυθμός δεδομένων επαρκής για την πρόσβαση στο Διαδίκτυο.

Σε όσες περιπτώσεις τα εν λόγω ειδικά μέτρα συνεπάγονται επιπλέον καθαρό κόστος για τους ενδιαφερόμενους καταναλωτές, το καθαρό αποτέλεσμα είναι δυνατόν να συμπεριλαμβάνεται στον υπολογισμό του καθαρού κόστους των υποχρεώσεων καθολικής υπηρεσίας. Σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, τα κράτη μέλη ορίζουν, με βάση αντικειμενικά κριτήρια, τις επιχειρήσεις με υποχρεώσεις καθολικής υπηρεσίας για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, συνεκτιμώντας κατά περίπτωση, την ικανότητα και την προθυμία των επιχειρήσεων να αναλαμβάνουν, εν όλω ή εν μέρει, υποχρεώσεις καθολικής υπηρεσίας. Είναι σημαντικό οι υποχρεώσεις καθολικής υπηρεσίας να εκπληρώνονται με τη μέγιστη δυνατή αποτελεσματικότητα, ώστε το τίμημα που καταβάλλουν οι χρήστες εν γένει να είναι εύλογο σε σχέση με το πραγματικό κόστος της παροχής. Είναι εξίσου σημαντικό οι φορείς εκμετάλλευσης της καθολικής υπηρεσίας να διατηρούν την ακεραιότητα του δικτύου και τη συνέχεια και την ποιότητα της υπηρεσίας. Η ανάπτυξη μεγαλύτερου ανταγωνισμού και η αύξηση των επιλογών προσφέρουν μεγαλύτερες δυνατότητες ώστε οι υπηρεσίες καθολικής υπηρεσίας να μπορούν να παρέχονται, εν όλω ή εν μέρει, από επιχειρήσεις πέραν εκείνων που διαθέτουν σημαντική ισχύ στην αγορά. Κατά συνέπεια, οι

υποχρεώσεις καθολικής υπηρεσίας είναι ενίοτε δυνατό να παραχωρούνται στους φορείς εκμετάλλευσης που προσφέρουν την οικονομικώς αποτελεσματικότερη παροχή πρόσβασης και υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων διαδικασιών ανταγωνιστικής ή συγκριτικής επιλογής.

Πέραν δε των ανωτέρω, η ποιότητα και η τιμή αποτελούν βασικούς παράγοντες σε μια ανταγωνιστική αγορά και οι εθνικές κανονιστικές αρχές θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθούν την ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχονται από επιχειρήσεις στις οποίες έχουν ανατεθεί υποχρεώσεις παροχής καθολικής υπηρεσίας. Όσον αφορά την ποιότητα εξυπηρέτησης που επιτυγχάνουν αυτές οι επιχειρήσεις, οι εθνικές κανονιστικές αρχές θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να λαμβάνουν τα ενδεικνύόμενα μέτρα, όποτε το κρίνουν αναγκαίο. Τα κράτη μέλη θα πρέπει να δημιουργούν, όπου χρειάζεται, μηχανισμούς για τη χρηματοδότηση του καθαρού κόστους των υποχρεώσεων καθολικής υπηρεσίας, εφόσον αποδεικνύεται ότι η παροχή των υπηρεσιών αυτών είναι δυνατή μόνο με ζημία ή με καθαρό κόστος που αφίσταται της συνήθους εμπορικής πρακτικής.

Είναι σημαντικό να εξασφαλίζεται ο ορθός υπολογισμός του καθαρού κόστους των υποχρεώσεων καθολικής υπηρεσίας και κάθε χρηματοδότηση να προκαλεί την ελάχιστη δυνατή στρέβλωση στην αγορά και στις επιχειρήσεις. Συνακόλουθα, η ενίσχυση του ανταγωνισμού σε όλες τις αγορές πρόσβασης και υπηρεσιών αυξάνει τις δυνατότητες επιλογής των χρηστών. Το επίπεδο του πραγματικού ανταγωνισμού και των επιλογών ποικίλει μεταξύ γεωγραφικών περιοχών και μεταξύ αγορών πρόσβασης και υπηρεσιών. Σε γενικές γραμμές, για λόγους αποτελεσματικότητας και ενθάρρυνσης του πραγματικού ανταγωνισμού, είναι σημαντικό οι υπηρεσίες που παρέχονται από επιχειρήσεις με σημαντική ισχύ στην αγορά να αντικατοπτρίζουν το κόστος. Για λόγους αποτελεσματικότητας, και για κοινωνικούς λόγους, τα τιμολόγια των τελικών χρηστών θα πρέπει να αντικατοπτρίζουν τις συνθήκες ζήτησης και κόστους, υπό την προϋπόθεση ότι δεν προκαλούνται στρεβλώσεις στον ανταγωνισμό. Ελλοχεύει ο κίνδυνος, μια επιχείρηση με σημαντική ισχύ στην αγορά να παρεμποδίζει ποικιλοτρόπως την είσοδο και άλλων επιχειρήσεων στην αγορά ή να προκαλεί στρεβλώσεις στον ανταγωνισμό, π.χ. αυξάνοντας υπερβολικά τη χρέωση των υπηρεσιών που παρέχει ή μειώνοντας τις τιμές της για την προσέλκυση πελατών, προβαίνοντας σε υποχρεωτική δεσμοποίηση των

λιανικών υπηρεσιών ή επιφυλάσσοντας, με αθέμιτο τρόπο, προνομιακή μεταχείριση σε ορισμένους πελάτες.

Κατά συνέπεια, οι εθνικές κανονιστικές αρχές θα πρέπει να έχουν την εξουσία να επιβάλλουν, ως ύστατη λύση και μετά από τη δέουσα μελέτη του θέματος, ρυθμίσεις για τις λιανικές τιμές των επιχειρήσεων με σημαντική ισχύ στην αγορά. Τέλος, με την εν λόγω Οδηγία θεσπίζει πληθώρα δικαιωμάτων και εγγυήσεων υπέρ των τελικών χρηστών ηλεκτρονικών υπηρεσιών, όλως δε ενδεικτικά προβλέπει ότι οι τελικοί χρήστες θα πρέπει: να έχουν πρόσβαση στις διαθέσιμες στο κοινό πληροφορίες σχετικά με τις υπηρεσίες επικοινωνιών, να μπορούν να απολαύουν εγγύησης διαλειτουργικότητας για το σύνολο του εξοπλισμού ψηφιακής τηλεοπτικής λήψης που πωλείται στην Ε.Ε., να μπορούν να επιτυγχάνουν την πληρέστερη δυνατή σύνδεση με ψηφιακές τηλεοπτικές συσκευές, να εξακολουθούν να έχουν πρόσβαση στις υπηρεσίες τηλεφωνητή, στις διεθνείς τηλεφωνικές υπηρεσίες και στους πόρους αριθμοδότησης της Ε.Ε., να έχουν τη δυνατότητα διατήρησης του ίδιου αριθμού τους στο δημόσιο τηλεφωνικό δίκτυο (φορητότητα), να δικαιούνται σαφείς συμβατικούς όρους και αποτελεσματικούς μηχανισμούς επίλυσης των διαφορών καθώς και διαφάνειας στην τιμολόγηση.

Τέλος, η Οδηγία 2002/58/ΕΚ όπως έχει τροποποιηθεί από τις Οδηγίες 2006/24/ΕΚ και 2009/136/ΕΚ και ισχύει, αποσκοπεί στη διασφάλιση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών των χρηστών, ιδίως του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή, όσον αφορά την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, καθώς και στη διασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των δεδομένων αυτών και των εξοπλισμών και υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών στην Ε.Ε.

5. Η Οδηγία 2002/77/ΕΚ για τον ανταγωνισμό στις αγορές δικτύων και υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

Το δίκαιο του ανταγωνισμού αποκτά όλο και μεγαλύτερη σημασία στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Μετά την κατάρρευση των μονοπωλιακών επιχειρήσεων και την πλήρη απελευθέρωση της αγοράς, στόχο της Ένωσης αποτελεί η καθιέρωση ενός υγιούς ανταγωνισμού στον τομέα των τηλεπικοινωνιών. Εκτός από τις γενικές διατάξεις του δικαίου του ανταγωνισμού

(πρώην άρθρα 81 και 82 ΣυνΘΕΚ, καθώς και άρθρο 86) η Επιτροπή εξέδωσε την Οδηγία 2002/77/ΕΚ της 16^{ης} Σεπτεμβρίου 2002 σχετικά με τον ανταγωνισμό στις αγορές δικτύων και υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

Η εν λόγω οδηγία λειτουργεί συμπληρωματικά και συνεχίζει την τάση φιλελευθεροποίησης στον τομέα των τηλεπικοινωνιών, επαναλαμβάνοντας ότι σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας τα κράτη μέλη δεν θα πρέπει πλέον να εξαρτούν την παροχή υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών καθώς και την εγκατάσταση και τη λειτουργία δικτύων ηλεκτρονικών επικοινωνιών από τη χορήγηση κάποιας άδειας αλλά από καθεστώς γενικής άδειας, όπως τούτο προβλέπεται από την Οδηγία 2002/20/ΕΚ. Το πεδίο εφαρμογής της είναι το ίδιο, ήτοι οι υπηρεσίες και τα δίκτυα ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Οι διατάξεις της οδηγίας επιβάλλουν την κατάργηση των υφιστάμενων ειδικών και αποκλειστικών δικαιωμάτων, την απαγόρευση της χορήγησης νέων δικαιωμάτων στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, και την εξασφάλιση για όλες τις επιχειρήσεις να ασκούν το θεμελιώδες δικαίωμα εγκατάστασης και παροχής υπηρεσιών σε ένα μη νοθευμένο ανταγωνιστικό πλαίσιο.

Περαιτέρω, αναφορικά με τις περιπτώσεις που κράτη μέλη ελέγχουν τους κάθετα διαρθρωμένους φορείς εκμετάλλευσης δικτύων, τα οποία έχουν δημιουργηθεί βάσει ειδικών ή αποκλειστικών δικαιωμάτων, επισημαίνεται ότι τα εν λόγω κράτη μέλη θα πρέπει να διασφαλίσουν ότι προκειμένου να αποφευχθεί οποιαδήποτε πιθανή παράβαση των κανόνων περί ανταγωνισμού της Συνθήκης, οι φορείς αυτοί, όταν κατέχουν δεσπόζουσα θέση στην σχετική αγορά, δεν θα κάνουν καμία διάκριση υπέρ των δραστηριοτήτων τους, και ούτως τα κράτη μέλη θα πρέπει να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να παρεμποδίζεται οποιαδήποτε διάκριση ανάμεσα στους κάθετα διαρθρωμένους φορείς και στους ανταγωνιστές τους. Πάντως, όπως αναφέρει και ο Μούσης¹¹, η ρυθμιστική εξουσία την οποία διαθέτουν οι εθνικοί οργανισμοί τηλεπικοινωνιών πρέπει να διαχωρίζεται από τις εμπορικές δραστηριότητές τους, σύμφωνα με το Δικαστήριο. Πρωταρχική σημασία στην περίπτωση των δημόσιων επιχειρήσεων – πρώην μονοπωλίων έχει η κρατική χρηματοδότηση. Πρόκειται για ένα ακανθώδες θέμα, που παρά την απελευθέρωση της σχετικής αγοράς και την κατάργηση των μονοπωλίων, καμία κυβέρνηση και φυσικά καμία δημόσια επιχείρηση δεν είναι πρόθυμη να

¹¹ Μούσης Ν., όπ. π., σελ. 321.

αγνοήσει. Αρκετές περιπτώσεις έχουν απασχολήσει την Επιτροπή τα τελευταία χρόνια, προσπαθώντας να ελέγξει τις κρατικές επιχορηγήσεις. Εντούτοις, ο ρόλος που έχει επιτελέσει δεν πρέπει να υπερεκτιμάται, καθώς τα κράτη μέλη εξακολουθούν να διαθέτουν μεγάλη διακριτική ευχέρεια ως προς την καθορισμό της έννοιας της δημόσια υπηρεσίας και την επιλογή του τρόπου χρηματοδότησής της¹². Η εφαρμογή των αρχών του δικαίου του ανταγωνισμού στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών αποτελεί κορυφαία επιλογή του κοινοτικού νομοθέτη.

¹² Hobbelen H., Harris V. & Dominguez I., The Increasing importance of EC State Aid Rules in the Communications and Media Sectors, European Competition Law Review, Volume 28, Issue 2, 2007, σελ. 101- 115.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ
ΤΟ ΗΠΙΟ ΔΙΚΑΙΟ (SOFT LAW) ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ
ΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

1. Ανακοινώσεις της Επιτροπής.

Το 2006 και το 2007, η Επιτροπή επανεξέτασε τη λειτουργία του κοινοτικού πλαισίου με βάση τους κύριους στόχους, που ήταν η προώθηση του ανταγωνισμού, η εδραίωση της εσωτερικής αγοράς και η προώθηση των συμφερόντων του πολίτη. Με δεδομένες τις τεχνολογικές εξελίξεις και τις εξελίξεις της αγοράς, την ιδιαίτερη βελτίωση του ανταγωνισμού σε ορισμένα πεδία, αλλά και τη συνεχιζόμενη κυριαρχία μιας ή μικρού αριθμού επιχειρήσεων σε νευραλγικής σημασίας αγορές, τη συνεχιζόμενη έλλειψη μιας ενιαίας αγοράς ηλεκτρονικών επικοινωνιών, καθώς και τη διευρυνόμενη απόκλιση μεταξύ κανονιστικών προσεγγίσεων στη διευρυμένη Ένωση, η Επιτροπή έκρινε αναγκαία την ουσιαστική μεταρρύθμιση του κανονιστικού πλαισίου.

Σχετικά, δε, εξέδωσε Ανακοίνωση της 13^{ης} Νοεμβρίου 2007 προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών - Έκθεση για τα αποτελέσματα της αναθεώρησης του κοινοτικού κανονιστικού πλαισίου που διέπει δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών σύμφωνα με την οδηγία 2002/21/ΕΚ και Περίληψη των μεταρρυθμιστικών προτάσεων 2007 [COM (2007) 696]. Προκειμένου να αντιμετωπίσει την απουσία ενιαίας αγοράς, η Επιτροπή πρότεινε να ενισχυθούν η ανεξαρτησία και οι εκτελεστικές αρμοδιότητες των εθνικών αρχών, να ολοκληρωθεί η ενιαία αγορά με την ίδρυση ευρωπαϊκής αρχής για την αγορά ηλεκτρονικών επικοινωνιών, η οποία θα συμβουλευεί την Επιτροπή, θα έχει σαφή εντολή να ενεργεί για την προώθηση της ενιαίας αγοράς και θα είναι υπόλογη στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, να ενισχυθεί η εποπτεία της Επιτροπής επί των λύσεων, ώστε να βελτιώνεται η συνεκτικότητα, καθώς και να υπάρχει τεχνικότερη εναρμόνιση σε κομβικά πεδία, ώστε να μειωθούν οι αποκλίσεις στην εφαρμογή του κανονιστικού πλαισίου. Ταυτόχρονα, πρότεινε τη βελτίωση της νομοθεσίας για ανταγωνιστικές ηλεκτρονικές επικοινωνίες περιορίζοντας την εκ των προτέρων κανονιστική ρύθμιση όταν το επιτρέπουν οι αγορές και απλουστεύοντας τη διαδικασία

επανεξέτασης λειτουργίας της αγοράς, καθώς και την εισαγωγή νέων μέτρων με σκοπό όπως βελτιωθεί η προστασία του καταναλωτή και τα δικαιώματα του χρήστη, καθώς επίσης να διασφαλισθεί η δυνατότητα των καταναλωτών να αποκομίζουν στο ακέραιο τα οφέλη μιας δυναμικής αγοράς τηλεπικοινωνιών.

Το επόμενο έτος, η Επιτροπή εξέδωσε την Ανακοίνωση της 19^{ης} Μαρτίου 2008 προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών - Έκθεση προόδου για την ενιαία ευρωπαϊκή αγορά ηλεκτρονικών επικοινωνιών το 2007 [13η έκθεση, COM (2008) 153]. Με την εν λόγω Ανακοίνωσή της η Επιτροπή πραγματοποίησε μια αποτίμηση – επισκόπηση των εξελίξεων στις επιμέρους αγορές ηλεκτρονικών επικοινωνιών, αναφορικά, δε, με το πεδίο του ανταγωνισμού επεσήμανε ότι ενώ το μερίδιο αγοράς των κατεστημένων φορέων στις ευρυζωνικές επικοινωνίες εμφανίσθηκε μειωμένο (σε ποσοστό 46,3% τον Ιανουάριο του 2008 από 46,8% τον Ιανουάριο του 2007, κατά μέσο όρο), μεγάλο μέρος του ανταγωνισμού συνεχίζει να βασίζεται στην μεταπώληση γραμμών των κατεστημένων φορέων. Επί παραδείγματι, στο Ηνωμένο Βασίλειο, το μερίδιο αγοράς του κατεστημένου φορέα χωρίς τις μεταπωλούμενες γραμμές είναι 25,8%, ποσοστό που σχεδόν διπλασιάζεται όμως εάν συνυπολογιστούν και οι μεταπωλούμενες γραμμές. Στη Γερμανία η διαφορά αυτή ανέρχεται σε 18 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ στο Λουξεμβούργο σε 10,8. Το μερίδιο του κατεστημένου φορέα κυμαίνεται από 17,2% στη Ρουμανία σε 88,0% στην Κύπρο. Μολονότι για να παράσχουν ευρυζωνική σύνδεση στους πελάτες τους βασίζονται σε μεγάλο βαθμό σε μεταπώληση, οι νεοεισερχόμενοι απομακρύνονται από τον απλό ανταγωνισμό βάσει υπηρεσιών. Στο διάστημα ενός έτους (περίοδος 2007 – 2008) αυξήθηκε το ποσοστό των αδεσμοποιητών τοπικών βρόχων χονδρικής που αντιστοιχεί πλέον σε 12,8% των γραμμών PSTN (πλήρης αποδεσμοποίηση κατά 54,2%, μεριζόμενη πρόσβαση κατά 33,8%), ενώ η δυφιορρευματική πρόσβαση αυξήθηκε κατά 10,5%, το γεγονός, δε, ότι το μεγαλύτερο ποσοστό αποτελούσαν οι αποδεσμοποιημένες γραμμές σήμαινε ότι οι νεοεισερχόμενοι μετατοπίζονται υψηλότερα στην κλίμακα των επενδύσεων. Στο πλαίσιο αυτό, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η Επιτροπή ήταν συγκρατημένα αισιόδοξη αναφορικά με την πρόοδο της αγοράς ηλεκτρονικών επικοινωνιών και των σχετικών υπηρεσιών, καθόσον ο κλάδος παρουσίαζε αυξημένα έσοδα από τη

συνεχή ανάπτυξη του κύκλου εργασιών για υπηρεσίες σταθερών ευρυζωνικών και κινητών επικοινωνιών, ενώ υπό το καθεστώς ενός ενισχυμένου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος, οι τιμές εμφανίζονταν μειούμενες. Στα κράτη μέλη όπου η κανονιστική ρύθμιση έχει εφαρμοστεί σε επίπεδο βέλτιστης πρακτικής, έχει καταδειχθεί το δυναμικό της προς όφελος των καταναλωτών, π.χ. στην ανάπτυξη και εγκατάσταση καινοτόμων ευρυζωνικών υπηρεσιών. Η κανονιστική δράση υπήρξε ιδιαίτερα επιτυχής όπου είχε διεξαχθεί εγκαίρως διαδικασία ανάλυσης της αγοράς, είχαν επιβληθεί επαρκώς ακριβή και λεπτομερή επανορθωτικά μέτρα σε φορείς εκμετάλλευσης με σημαντική ισχύ στην αγορά, είχε διεξαχθεί αποτελεσματικά η διαδικασία προσφυγών και η διαδικαστική διαδικασία, και οι ρυθμιστικές αρχές δεν είχαν εμποδιστεί στην ενεργό αντιμετώπιση μη τιμολογιακών θεμάτων. Αναφορικά όμως με το πλαίσιο των κανονιστικών ρυθμίσεων, επισημάνθηκε ότι βασιζόταν συχνά σε ανακόλουθες προσεγγίσεις που εμποδίζουν σημαντικά την υλοποίηση γνήσιας ενιαίας αγοράς σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως και την πραγμάτωση των οικονομικών οφελών που απορρέουν από αυτήν.

Και ενόσω όλο το διάστημα αυτό διατηρούνταν οι βασικές γενικές αντιλήψεις, όπως είχαν διαμορφωθεί από το πλαίσιο του 2002, η Επιτροπή εξέδωσε την Ανακοίνωση της 24^{ης} Μαρτίου 2009 στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών με τίτλο «Έκθεση προόδου για την ενιαία ευρωπαϊκή αγορά ηλεκτρονικών επικοινωνιών του (14η έκθεση)» [COM(2009) 140]. Σχετικά με το πεδίο του ανταγωνισμού στις αγορές τηλεπικοινωνιών, λεκτέον ότι οι τιμές των τυπικότερων υπηρεσιών επικοινωνιών συνέχισαν την πτωτική τους τάση και ο τομέας των ηλεκτρονικών επικοινωνιών είχε ανασχετικό αποτέλεσμα στην αύξηση του πληθωρισμού. Επίσης, οι καταναλωτές επωφεληθήκαν από την ευρύτερη διάθεση των νέων υπηρεσιών, όπως κινητές ευρυζωνικές και σταθερές ευρυζωνικές μέσω οπτικής ίνας, η, δε, αύξηση της σταθερής και κινητής φορητότητας αριθμού, η οποία διευκόλυνε την αλλαγή δικτύου, αποτέλεσε βασικό μέσο για την ενίσχυση του ανταγωνισμού. Η Ευρωπαϊκή Ένωση συνέβαλε επίσης στην ανάπτυξη αυτών των τάσεων παρεμβαίνοντας όπου ο ανταγωνισμός ήταν ανεπαρκής για την επίτευξη χαμηλότερων τιμών, όπως λ.χ. δια της έκδοσης κοινοτικού κανονισμού για την περιαγωγή, που

οδήγησε σε μείωση των τιμών περιαγωγής κατά 60% περίπου¹³. Τελικώς, επισημάνθηκε ότι ο τομέας των τηλεπικοινωνιών συνέχισε αυξητική πορεία και παρουσίασε ικανοποιητική αντοχή στην δύσκολη οικονομική συγκυρία, εντούτοις παρά τη βελτίωση της κατάστασης του ανταγωνισμού και την αφομοίωση νέων τεχνολογιών, παρατηρήθηκε για άλλη μια χρονιά έλλειψη συνέπειας στις ρυθμιστικές προσεγγίσεις για την άρση επίμονων σημείων συμφόρησης όπως και στην εξάπλωση των συνδέσεων με οπτικές ίνες.

Εν συνεχεία, η Επιτροπή το έτος 2009 εξέδωσε Ανακοίνωση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών - Έκθεση προόδου για την ενιαία ευρωπαϊκή αγορά ηλεκτρονικών επικοινωνιών το 2009 (15η έκθεση) [COM (2010) 253], διαπιστώθηκε στασιμότητα σε όλους τομείς της αγοράς ηλεκτρονικών επικοινωνιών, η οποία αποδόθηκε στην ωρίμανση των παραδοσιακών αγορών (σταθερή και κινητή φωνητική τηλεφωνία), στην μείωση των δαπανών των χρηστών λόγω του βεβαρημένου οικονομικού κλίματος, καθώς και στις περιορισμένες επενδύσεις σε δίκτυα πρόσβασης νέας γενιάς. Η Επιτροπή στην προσπάθεια ενίσχυσης του ανταγωνισμού, προς όφελος των καταναλωτών, έκρινε ότι πρέπει να ληφθούν μέτρα ώστε να αντιμετωπιστούν οι αποκλίσεις στις κανονιστικές προσεγγίσεις και η έλλειψη έγκαιρης και αποτελεσματικής εφαρμογής των επανορθωτικών μέτρων, να τεθούν γερές βάσεις για ορθή και έγκαιρη εφαρμογή του αναθεωρημένου κανονιστικού πλαισίου, και να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική λειτουργία του Φορέα των Ευρωπαϊκών Ρυθμιστικών Αρχών για τις Ηλεκτρονικές Επικοινωνίες (BEREC).

2. Συστάσεις και κατευθυντήριες γραμμές.

Πέραν των ανωτέρω, σύμφωνα με το άρθρο 15 της Οδηγίας 2002/21/ΕΚ, η Επιτροπή εκδίδει Σύσταση στην οποία προσδιορίζονται, σύμφωνα με το παράρτημα Ι της Οδηγίας, οι αγορές προϊόντων και υπηρεσιών στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών τα χαρακτηριστικά των οποίων είναι δυνατόν

¹³ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 717/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27^{ης} Ιουνίου 2007 για την περιαγωγή σε δημόσια δίκτυα κινητής τηλεφωνίας εντός της Κοινότητας και για την τροποποίηση της οδηγίας 2002/21/ΕΚ, Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ΕΕ L 171/32.

να αιτιολογούν την επιβολή των κανονιστικών υποχρεώσεων που ορίζονται στις ειδικές Οδηγίες, με την επιφύλαξη των αγορών, που ενδεχομένως, προσδιορίζονται από το δίκαιο του ανταγωνισμού, σε συγκεκριμένες περιπτώσεις.

Με την εν λόγω εξουσιοδότηση, η Επιτροπή εξέδωσε την Σύσταση της 11^{ης} Φεβρουαρίου 2003, για τις αγορές προϊόντων και υπηρεσιών στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών που επιδέχονται εκ των προτέρων ρύθμιση σύμφωνα με την Οδηγία 2002/21/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με κοινό κανονιστικό πλαίσιο για δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών¹⁴, η οποία λίγο αργότερα αντικαταστάθηκε από την Σύσταση της Επιτροπής (2007) 5406 της 17^{ης} Δεκεμβρίου 2007, για τις αγορές προϊόντων και/ή υπηρεσιών στο τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών που επιδέχονται εκ των προτέρων (ex ante) ρύθμιση βάσει του δικαίου των ηλεκτρονικών επικοινωνιών (sector specific regulation), σύμφωνα με την Οδηγία 2002/21/EK σχετικά με κοινό κανονιστικό πλαίσιο για δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών (καλούμενη ως Νέα Σύσταση).

Περαιτέρω δε, εξεδόθη και η Σύσταση της Επιτροπής της 23^{ης} Ιουλίου 2003, για τις κοινοποιήσεις, τις προθεσμίες και τις διαβουλεύσεις που προβλέπονται στο άρθρο 7 της οδηγίας 2002/21/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με κοινό κανονιστικό πλαίσιο για δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών, η οποία εν συνεχεία, ομοίως ως άνω, αντικαταστάθηκε από την Σύσταση της Επιτροπής E (2008) 5925 τελικό, όπως εκάστοτε ισχύει.

Με στόχο την διευκόλυνση των Εθνικών Ρυθμιστικών Αρχών στην ανάλυση των σχετικών αγορών και στην εκτίμηση της ύπαρξης θέσης σημαντικής ισχύος η Επιτροπή εξέδωσε Κατευθυντήριες Γραμμές για την ανάλυση της αγοράς και την εκτίμηση σημαντικής ισχύος στην αγορά βάσει του κοινοτικού πλαισίου κανονιστικών ρυθμίσεων για τα Δίκτυα και τις Υπηρεσίες Ηλεκτρονικών Επικοινωνιών (EE 2002 C 165/03, δημοσιευθείσες στην Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης C165/6, 11.07.2002).

Επισημαίνεται ότι οι Συστάσεις και οι Κατευθυντήριες Γραμμές δεν ανήκουν στο πρωτογενές ή παράγωγο ενωσιακό δίκαιο, καθώς αποτελούν μη

¹⁴ Δημοσιευθείσα στην Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης EE L 114 της 8.05.2003, σελ. 45.

νομικά δεσμευτικές πράξεις, οι οποίες έχουν τον χαρακτήρα δήλωσης, δια των οποίων επιδιώκεται συντονισμός των εθνικών πολιτικών, μηχανισμών ανταλλαγής πληροφοριών, οργάνων συνεργασίας, κοινοτικών προγραμμάτων, κ.λπ., η συμβολή τους, ωστόσο, στην εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική¹⁵.

¹⁵ Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι οι Συστάσεις δημοσιεύονται στη σειρά L (νομοθεσία) της Εφημερίδας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για να τονισθεί η νομική και πολιτική σημασία τους, όπως εύστοχα παρατηρεί η Μούση Ν., Ευρωπαϊκή Ένωση : Δίκαιο, οικονομία, πολιτική, 12^η Αναθεωρημένη Έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, 2008, σελ. 35.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ
ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

1. Διατάξεις του ενωσιακού δικαίου για το δίκαιο του ανταγωνισμού.

Βασικές διατάξεις των ενωσιακού δικαίου του ανταγωνισμού είναι τα άρθρα 101, 102 και 106 ΣΛΕΕ για τα ειδικά ή αποκλειστικά δικαιώματα προς τις δημόσιες επιχειρήσεις. Όπως, δε, θα καταδειχθεί και κατωτέρω, υπάρχουν ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των γενικών διατάξεων του δικαίου του ανταγωνισμού και των ειδικών διατάξεων που ισχύουν στον τομέα των τηλεπικοινωνιών και ηλεκτρονικών επικοινωνιών, σε πολλά όμως σημεία είναι επιτακτική η εφαρμογή των πρώτων στον τομέα των επικοινωνιών.

Ένεκα του ότι παλαιότερα ο τομέας των τηλεπικοινωνιών αποτελούσε μονοπώλιο δημόσιων επιχειρήσεων, έως και σήμερα η «σχετική αγορά» παρουσιάζει μια ιδιαιτερότητα, και τούτο παρά την απελευθέρωσή της. Οι εν λόγω επιχειρήσεις (που αποτελούσαν τα παλαιά κρατικά μονοπώλια) είναι μέχρι σήμερα οι μόνες σχεδόν που διαθέτουν ένα ολοκληρωμένο δίκτυο και ως εκ τούτου είναι σε ευνοϊκότερη θέση σε σχέση με τους ανταγωνιστές τους. Επιπλέον, η ίδια η φύση των παρεχόμενων υπηρεσιών λόγω της σπουδαιότητάς τους, υποχρεώνει το κράτος να λαμβάνει ειδικά μέτρα για την πρόσβαση όλων των καταναλωτών – χρηστών σε αυτές. Για το λόγο αυτό καίρια σημασία για τη λειτουργία του ανταγωνισμού στη σχετική αγορά έχει το άρθρο 106 ΣΛΕΕ. Στην ίδια φιλοσοφία και προς την εξυπηρέτηση των ίδιων σκοπών κινείται και η ειδική οδηγία για τον ανταγωνισμό στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών 2002/77/EK, όπως θα καταδειχθεί κατωτέρω.

2. Αγορές ηλεκτρονικών επικοινωνιών και η έννοια της δεσπόζουσας θέσης.

Οι διατάξεις του ενωσιακού δικαίου για τον ανταγωνισμό και ειδικότερα το άρθρο 102 ΣΛΕΕ δεν απαγορεύουν την ύπαρξη ή την απόκτηση μιας δεσπόζουσας θέσης, αλλά τη καταχρηστική εκμετάλλευσή της. Η επιλογή αυτή

είναι απόρροια του ότι τα κράτη μέλη διέθεταν πολλές δημόσιες επιχειρήσεις που δέσποζαν στην αγορά, τις περισσότερες φορές μονοπωλώντας τις¹⁶.

Ο εξεταζόμενος τομέας των ηλεκτρονικών υπηρεσιών αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα αυτής της πραγματικότητας. Το γεγονός όμως ότι η ίδια η διάταξη δεν προσδιορίζει την έννοια της δεσπόζουσας θέσης, δημιουργεί αρκετές ασάφειες. Εντούτοις το ΔΕΕ (πρώην ΔΕΚ) στην υπόθεση *United Brands*¹⁷ οριοθέτησε εννοιολογικά τη δεσπόζουσα θέση ως την «κατοχή θέσης οικονομικής ισχύος από μια επιχείρηση που της επιτρέπει να παρεμποδίζει τη διατήρηση ενός αποτελεσματικού ανταγωνισμού στη σχετική αγορά, παρέχοντας τη δυνατότητα ανεξάρτητων συμπεριφορών σε αξιόλογο βαθμό έναντι των ανταγωνιστών της, των πελατών της και, τελικά, των καταναλωτών»¹⁸. Σύμφωνα με τη «θεωρία της εγγενούς κατάχρησης δεσπόζουσας θέσης», την οποία αρχικώς υιοθέτησε το ΔΕΕ, η κατάχρηση ενυπάρχει στην ίδια τη δεσπόζουσα θέση, η οποία δημιουργείται με τη χορήγηση από τα κράτη μέλη αποκλειστικών ή ειδικών δικαιωμάτων σε τηλεπικοινωνιακούς οργανισμούς¹⁹.

Μετέπειτα, δε, το ΔΕΕ επεχείρησε να οριοθετήσει ξανά την εφαρμογή των κανόνων του ανταγωνισμού, με στόχο την κατά το δυνατόν πληρέστερη διασφάλιση του γενικού οικονομικού συμφέροντος. Η νομολογιακή στροφή αποτυπώνεται σε σειρά αποφάσεων του. Πιο χαρακτηριστικές είναι οι *Corbeau* [C-320/91 (19.05.1993)] και *Commune d' Almelo* [C-393/92 (27.04.1994)]. Η στροφή αυτή επικυρώνεται με ρητό τρόπο στη Συνθήκη του Άμστερνταμ

¹⁶ Πλιάκος Α., Παραδόσεις δικαίου ανταγωνισμού στα πλαίσια του μαθήματος «Η Συλλειτουργία Εθνικής και Κοινοτικής Διοίκησης σε Θέματα Ανταγωνισμού», 2008.

¹⁷ Υπόθεση *United Brands C* - 27/76, Συλλ. [1978] σελ. 207, Σκέψη 65.

¹⁸ Ανάλογες εννοιολογικές προσεγγίσεις έχει διατυπώσει το πρώην ΔΕΚ και σε πλήθος άλλων αποφάσεων, όπως : Υπόθεση 85/76 *Hoffman- La Roche and Co. AG/Επιτροπή*, Συλλ. [1979] σελ. 461, σκέψη 38/ *Michelin*, Συλλ. [1983] σελ. 3461, σκέψη 30, ως επίσης και το Πρωτοδικείο : *Irish Sugar*, Συλλ. [1999] II—2969, σκέψη 70 και *Aéroports de Paris*, Συλλ. [2000], II- 3929, σκέψη 147, Υπόθεση *British Gypsum* (T-65/89) [1993], Υπόθεση *Tetra Pak* (T-83/91) [1994], *Compagnie Maritime Belge* (T-24/93) [1996] και (C-395/96 P) [2000], *International Express Carriers Conference* (T-133/95) [1998], *ITT Promedia* (T-111/96) [1998], *Industrie des Poudres Sphériques* (T-5/97) [2000], *Hilti* (T-30/89) [1991], (C-53/92 P) [1994], *Michelin v European Commission* (T-203/01) [2003] , *Atlantic Container Lines* (T-191/98) [2003].

¹⁹ Βλ. σχετικά αποφάσεις του ΔΕΕ, όπως οι αποφάσεις Γαλλία κατά επιτροπής [C-202/88 (19.03.1991)], *Hofner, Elser κατά Macrotron* [C-41/90 (23.04.1991)], *EPT κατά ΔΕΠ* [C-260/89 (18.06.1991)] και *RTT κατά GB, Inno, BM SA* [C-18/88 (13.12.1991)].

(1997)²⁰. Ανάλογοι ορισμοί έχουν διατυπωθεί και από τη θεωρία. Ενδεικτικά κατά τον Λιακόπουλο «μια επιχείρηση κατέχει δεσπόζουσα θέση, τόσο στην πλευρά της προσφοράς όσο και στην πλευρά της ζήτησης, όταν δεν είναι εκτεθειμένη καθόλου σε ανταγωνισμό ή δεν είναι εκτεθειμένη σε ουσιώδη ανταγωνισμό. Αυτό συμβαίνει όταν η επιχείρηση μπορεί, για λόγους πραγματικών ή νομικών, να διαμορφώνει οικονομική συμπεριφορά ανεξάρτητη από τη συμπεριφορά άλλων επιχειρήσεων»²¹. Αντίθετα προς τις γενικές διατάξεις, η Οδηγία- πλαίσιο για τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες 2002/21/EK οριοθετεί την έννοια της δεσπόζουσας θέσης, ακολουθώντας τον ορισμό που έχει διατυπώσει το ΔΕΚ, και την οποία εξισώνει με την κατοχή σημαντικής ισχύς στην αγορά. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 14 παρ. 2 της Οδηγίας προβλέπεται ότι «Μια επιχείρηση θεωρείται ότι κατέχει σημαντική ισχύ στην αγορά εφόσον, είτε ατομικά είτε σε συνεργασία με άλλες επιχειρήσεις, ευρίσκεται σε θέση ισοδύναμη προς δεσπόζουσα θέση, ήτοι σε θέση οικονομικής ισχύος που της επιτρέπει να συμπεριφέρεται, σε σημαντικό βαθμό, ανεξάρτητα από τους ανταγωνιστές, τους πελάτες και, τελικά, τους καταναλωτές». Βλέπουμε ότι στη νέα Οδηγία η έννοια της δεσπόζουσας θέσης επαναπροσδιορίζεται προκειμένου να εξισωθεί με την αντίστοιχη έννοια των γενικών διατάξεων του ανταγωνισμού, όπως αυτή οριοθετείται από την ερμηνεία του άρθρου 102²². Συγκεκριμένα, η Οδηγία εγκαταλείπει τη φορμαλιστική προσέγγιση που βασίζεται αποκλειστικά στα μερίδια της αγοράς²³, και ακολουθεί μία πιο οικονομική προσέγγιση βασισμένη στην δύναμη που κατέχει κάποιος στη σχετική αγορά²⁴. Η μεταστροφή αυτή της νομοθεσίας έχει ως δικαιολογητική βάση α) την ανάγκη να συγκλίνει το καθεστώς προς την οικονομική πραγματικότητα, β) την εξασφάλιση νομικής

²⁰ Ξηρός Θ., Εμίρη Θ., Το νομικό πλαίσιο των τηλεπικοινωνιών, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2003, σελ. 17-18.

²¹ Λιακόπουλος Θ., Βιομηχανική Ιδιοκτησία, ε' έκδοση, Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας, 2000, σελ. 548.

²² Βλ. Rivas J & Branton J (2003) Development in EE Competition Law in 2002: an overview. *Common Market Law Review*, Volume 40, pp 1204- 1205. Για την ερμηνεία του άρθρου 82 ΣυνΘΕΚ βλ. και Albors- Llorens A. (2007). The role of objective justification and efficiencies in the application of article 82 EC. *Common Market Law Review*, Volume 44, pp. 1727- 1761.

²³ Μία επιχείρηση θεωρείτο ότι κατείχε σημαντική δεσπόζουσα θέση εάν κατείχε μερίδιο αγοράς ανώτερο του 25% στη σχετική αγορά των τηλεπικοινωνιών εντός της γεωγραφικής περιοχής στην οποία, βάσει αδείας, δραστηριοποιείτο.

²⁴ Bavasso A., Electronic communications: a new paradigm for European regulation. *Common Market Law Review*, Volume 41, 2004, pp. 96.

βεβαιότητας, καθώς οι αποφάσεις θα βασίζονταν σε μια πλούσια νομολογία του δικαίου του ανταγωνισμού πλέον των σαράντα ετών, γ) μια πληρέστερη εναρμόνιση των ρυθμιστικών αποφάσεων σε ολόκληρη την Ευρώπη, και δ) την σταδιακή μετάβαση προς την αποκλειστική εφαρμογή των γενικών κανόνων του ανταγωνισμού, όταν οι ειδικές ρυθμίσεις δεν θα είναι πλέον απαραίτητες²⁵. Πρέπει βεβαίως να σημειωθεί ότι, ενώ οι γενικές διατάξεις του ανταγωνισμού αναφέρονται στην περίπτωση της κατάχρησης της δεσπόζουσας θέσης, η Οδηγία περιορίζει την πρόβλεψή της «στη θέση οικονομικής ισχύος που της επιτρέπει να συμπεριφέρεται, σε σημαντικό βαθμό, ανεξάρτητα από τους ανταγωνιστές, τους πελάτες και, τελικά, τους καταναλωτές». Η προσέγγιση αυτή όμως αποτυπώνει μία στατική εικόνα, καθώς αποσκοπεί περισσότερο στην εφαρμογή ορισμένων υποχρεώσεων, παρά στην αξιολόγηση της καταχρηστικής εκμετάλλευσης μιας τέτοιας θέσης.

Περαιτέρω, επισημαίνεται ότι ο ενωσιακός νομοθέτης αναφέρθηκε και στην περίπτωση της κοινής ή συλλογικής δεσπόζουσας θέσης²⁶. Η συλλογική δεσπόζουσα απασχόλησε κατά καιρούς την Επιτροπή και το Δικαστήριο. Αρχικά το Δικαστήριο έκρινε ότι το πρώην άρθρο 82 ΣυνΘΕΚ δεν αφορούσε την περίπτωση της συλλογικής δεσπόζουσας θέσης από την οποία θα μπορούσε να προέρχεται η ελεγχόμενη από τη διάταξη αυτή καταχρηστική συμπεριφορά, αλλά αποτελούσε σύμπραξη η οποία ως εκ τούτου θα μπορούσε να ελεγχθεί μόνο δυνάμει του άρθρου 81 της Συνθήκης²⁷. Η προσέγγιση αυτή στη συνέχεια εγκαταλείφθηκε. Το μεγάλο βήμα για την αποσαφήνιση της δεσπόζουσας θέσης έγινε στην υπόθεση *Airtours*²⁸, όπου η Επιτροπή στην κρίση της εστίασε στη δομή της αγοράς, και όχι τις οικονομικές σχέσεις μεταξύ των μελών του ολιγοπωλίου. Μολαταύτα, η θεώρηση αυτή δεν έγινε δεκτή από το Πρωτοδικείο, καθώς και αργότερα στην υπόθεση *Imprala*²⁹ στον τομέα της ηχογραφημένης μουσικής. Στην απόφαση *Airtours* το Πρωτοδικείο ανέθεσε

²⁵ De Streel A., The new concept of “significant market power” in electronic communications: the hybridisation of the sectoral regulation by competition law. *European Competition Law Review*, Volume 24, Issue 10, 2003, σελ. 535- 542.

²⁶ Για την έννοια της συλλογικής δεσπόζουσας θέσης βλ. ενδεικτικά Κοσμίδης Ν., Ο έλεγχος του ολιγοπωλίου στο κοινοτικό δίκαιο συγκεντρώσεων επιχειρήσεων υπό το φως της απόφασης *Airtours* και του νέου Κανονισμού συγκεντρώσεων, ΔΕΕ 2002, σελ. 157 επ.

²⁷ Καρύδης Γ., Εννοιολογική οριοθέτηση της συλλογικής δεσπόζουσας θέσης στην κοινοτική έννομη τάξη του ανταγωνισμού, ΝοΒ 2003, σελ. 2029 - 2049.

²⁸ Υπόθεση T- 342/99, *Airtours* κατά Επιτροπής, [2002] II-2585.

²⁹ Απόφαση T - 464/04, *Imprala* κατά Επιτροπής, ΕΕ C 224/ 39 της 16.09.2006.

υψηλότερο αποδεικτικό βάρος στην Επιτροπή³⁰ και σημείωσε τους αναγκαίους παράγοντες για τη δημιουργία και διατήρησης συλλογικής δεσπόζουσας θέσης, τους οποίους επαναπροσδιόρισε στην υπόθεση *Impra*³¹. Η προσέγγιση αυτή ωστόσο που υιοθέτησε το Δικαστήριο, δεν συμβαδίζει απόλυτα με την ιδέα της εκ των προτέρων ρύθμισης που θέτει το νέο πλαίσιο, η οποία εκ φύσεως είναι αρκετά πιο γενικευμένη και απομακρύνεται από την επιταγή ενδελεχούς διερεύνησης της κάθε υπόθεσης. Η ιδέα της κοινής δεσπόζουσας θέσης προέρχεται από την ανάγκη να ελεγχθεί η δράση των ολιγοπωλίων, φαινόμενο αρκετά σύνηθες στις έντονα «συγκεντρωμένες» αγορές, όπως αυτή των ηλεκτρονικών επικοινωνιών³². Η Οδηγία στο κείμενό της δεν περιλαμβάνει τα σχετικά κριτήρια προσδιορισμού της κοινής δεσπόζουσας θέσης, αλλά παραπέμπει, όπως αναφέρθηκε, στο Παράρτημα II για τα «κριτήρια που πρέπει να χρησιμοποιούνται», το οποίο όμως με τη σειρά του αναφέρει ότι τα κριτήρια αυτά δεν είναι εξαντλητικά ούτε σωρευτικά, και συνεπώς θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελούν θεωρητικά παραδείγματα για την ύπαρξη κοινής δεσπόζουσας θέσης. Στην πράξη όμως μπορεί να προκαλέσουν σύγχυση και ασάφειες. Ακόμη και αν ο λόγος για τον οποίο τελικά παρατίθενται είναι καθαρά θεσμικός ή προκειμένου να βοηθήσουν τις ΕΡΑ, αυτό θα μπορούσε να γίνει απλώς μέσω των Κατευθυντήριων Γραμμών³³. Περαιτέρω στο άρθρο 14 παρ. 3 η Οδηγία αναφέρει ότι «Εάν μια επιχείρηση έχει σημαντική ισχύ σε μια συγκεκριμένη αγορά, είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι κατέχει σημαντική ισχύ και σε μια στενά συνδεδεμένη με αυτήν αγορά, εάν οι δεσμοί μεταξύ των δύο αγορών είναι τέτοιοι ώστε να είναι δυνατή η εκμετάλλευση της ισχύος στη μία αγορά στο πλαίσιο της άλλης αγοράς, ενισχύοντας έτσι τη θέση ισχύος της επιχείρησης στην αγορά». Με τον τρόπο αυτό ο νομοθέτης προσπάθησε, με αμφισβητούμενα αποτελέσματα, να διευκολύνει τον ερμηνευτή του δικαίου ως προς τον έλεγχο των επιχειρήσεων με

³⁰ Βλ. Baxter S. & Dethmers F., *Collective dominance under EC merger control- after Airtours and the introduction of unilateral effects is there still a future for collective dominance?*, *European Competition Law Review*, Volume 27, Issue 3, 2006, σελ. 148- 160.

³¹ Για τα κριτήρια που λαμβάνει υπόψη η Επιτροπή στην αξιολόγηση συγκεντρώσεων που οδηγούν σε συλλογική δεσπόζουσα θέση και τη μέθοδο που ακολουθεί, βλ. αναλυτικά Κόκκορη Ι., *Ανάλυση συγκεντρώσεων που οδηγούν σε συλλογική δεσπόζουσα θέση: ποια είναι η πρακτική μετά την Airtours και την Impra;* *Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών (ΔΕΕ)*, 2007, τεύχος 8ο-9ο, σελ. 891- 899.

³² Bavasso A., όπ. π., σελ. 103 επ.

³³ Bavasso A., όπ. π., σελ. 96-97.

σημαντική ισχύ στην αγορά, σε ένα τομέα όπου η κατοχή ατομικής ή κοινής δεσπόζουσας θέσης είναι σύνηθες φαινόμενο και αρκετές συχνές οι παραβιάσεις των κανόνων του ανταγωνισμού.

3. Αγορές ηλεκτρονικών επικοινωνιών και προσδιορισμός της σχετικής αγοράς.

Η οριοθέτηση της αγοράς έχει καίρια σημασία, καθώς ορίζει το πλαίσιο εντός του οποίου ασκείται ο ανταγωνισμός και παρατηρείται η ύπαρξη δεσπόζουσας θέσης. Δύο κριτήρια καθορίζουν την έννοια της σχετικής αγοράς (relevant market) α) τα προϊόντα ή οι υπηρεσίες και β) ο γεωγραφικός χώρος, αν και κάθε προσπάθεια προσδιορισμού ενέχει ένα βαθμό αβεβαιότητας. Ιδιαίτερα μάλιστα για τον εξεταζόμενο τομέα των τηλεπικοινωνιών, η καλπάζουσα τεχνολογική εξέλιξη καθιστά ευμετάβλητο το περιεχόμενο της σχετικής αγοράς και δυσχεραίνει τον προσδιορισμό της.

Για το σκοπό αυτό η Επιτροπή έθεσε αρκετά περιοριστικούς όρους στην ορισμό της σχετικής αγοράς, με δε την Ανακοίνωση που εξέδωσε όσον αφορά τον ορισμό της σχετικής αγοράς για τους σκοπούς του κοινοτικού δικαίου ανταγωνισμού (97/C 372/03) ορίζει ότι «η αγορά του σχετικού προϊόντος περιλαμβάνει όλα τα προϊόντα ή και τις υπηρεσίες που είναι δυνατόν να εναλλάσσονται ή να υποκαθίστανται αμοιβαία από τον καταναλωτή, λόγω των χαρακτηριστικών, των τιμών και της χρήσης για την οποία προορίζονται». Επί παραδείγματι, στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών με την ανωτέρω υιοθετούμενη στενή οριοθέτηση των σχετικών αγορών ελέγχεται καλύτερα η οικονομική ισχύς των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στο χώρο αυτό, μονοπωλιακών συνήθως διαστάσεων.

Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η ειδική οδηγία για τις τηλεπικοινωνίες 2002/21, η οποία στο παράρτημα II περιλαμβάνει έναν κατάλογο κριτηρίων τα οποία αποτελούν αποδεικτικά στοιχεία ύπαρξης κοινής δεσπόζουσας θέσης σε μια σχετική αγορά. Προς την ίδια κατεύθυνση η Επιτροπή εξέδωσε Σύσταση της 17^{ης} Δεκεμβρίου 2007, για τις αγορές προϊόντων και/ή υπηρεσιών στο τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών που επιδέχονται εκ των προτέρων (ex ante) ρύθμιση βάσει του δικαίου των ηλεκτρονικών επικοινωνιών (sector specific regulation), καθώς και τις κατευθυντήριες γραμμές (2002/C 165/03) για την

ανάλυση αγοράς και την εκτίμηση της σημαντικής ισχύος στην αγορά. Λόγω του ότι τα παλαιά κρατικά μονοπώλια στον τομέα των τηλεπικοινωνιών κατέχουν δεσπόζουσα θέση στη σημερινή αγορά, οι νέοι πάροχοι, οι οποίοι δεν έχουν αναπτύξει τις υποδομές τους και δεν κατέχουν ιδιόκτητο δίκτυο, και επιθυμούν να εισέλθουν στο χώρο είναι αναγκασμένοι να προμηθεύονται τις διάφορες υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών σε χονδρικό επίπεδο από τις δεσπόζουσες επιχειρήσεις. Σε πολλές χώρες όμως παρατηρείται το φαινόμενο, αρκετοί από τους νεοεισερχόμενους παρόχους να αποτελούν θυγατρικές εταιρίες των πρώην μονοπωλίων και ούτως άμεσα εξαρτημένοι από αυτές.

Το πρόβλημα που έχει απασχολήσει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι το κατά πόσον η σχέση μεταξύ των δεσποζουσών επιχειρήσεων και των θυγατρικών τους πρέπει να ληφθεί υπόψη στον καθορισμό της σχετικής αγοράς και τον προσδιορισμό των μεριδίων, τόσο βάσει των γενικών διατάξεων του ανταγωνισμού όσο και βάσει του ειδικού πλαισίου για τις τηλεπικοινωνίες. Επί του συγκεκριμένου ζητήματος η Επιτροπή έχει διατυπώσει τη θέση της καταλήγοντας σε μία μέθοδο προσδιορισμού τριών βημάτων³⁴. Συγκεκριμένα, σε πρώτο στάδιο η Επιτροπή εκδίδει μία σύσταση σχετικά με τις συναφείς αγορές προϊόντων και υπηρεσιών με βάση τις αρχές του δικαίου του ανταγωνισμού, και οι Εθνικές Ρυθμιστικές Αρχές οριοθετούν τις σχετικές αγορές με βάση τις εθνικές ιδιαιτερότητες και τη γεωγραφικής τους περιφέρεια. Σημειώτεον ότι η εν λόγω διαδικασία επαναλαμβάνεται περιοδικά για να υπάρξει κατά το δυνατόν αντιστοιχία με τις εξελίξεις της αγοράς. Εν συνεχεία, οι ΕΡΑ αναλύουν τις σχετικές αγορές και συγκεκριμένα, ελέγχουν εάν είναι ανταγωνιστικές ή εάν υπάρχουν επιχειρήσεις με σημαντική ισχύ στις εν λόγω αγορές., και τελικά εάν η ΕΡΑ διαπιστώσει ότι η αγορά είναι άκρως ανταγωνιστική οφείλει να αποσύρει οιαδήποτε τομεακή κανονιστική υποχρέωση βρίσκεται σε ισχύ καθώς και να μην επιβάλλει οιαδήποτε νέα ρύθμιση. Εάν, όμως, η ΕΡΑ διαπιστώσει ότι η αγορά δεν είναι ανταγωνιστική επιβάλλει στις δεσπόζουσες επιχειρήσεις τις σχετικές υποχρεώσεις που προβλέπουν οι Οδηγίες.

³⁴ Βλ. σχετικά Inotai A., The treatment of captive sales in the definition of the relevant market and the assessment of market power in the electronic communications sector, with special view to market analysis under the new regulatory framework for electronic communications. European Competition Law Review, Volume 26, Issue 9, 2005, σελ. 491- 499.

Το ειδικό πλαίσιο έκαστης αγοράς περιορίζεται στη σχετική αγορά που πληροί ορισμένα κριτήρια κι έκτοτε ισχύει για κάθε επιχείρηση που έχει σημαντική ισχύ, οι δε κανόνες του ανταγωνισμού αφορούν μία συγκεκριμένη συμπεριφορά ή πρακτική. Επομένως, η δυσκολία των ΕΡΑ έγκειται κυρίως στον καθορισμό της σχετικής αγοράς και όχι στην κρίση κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης. Επί παραδείγματι, μία αγορά καθορίζεται ευρύτερα βάσει του ειδικού πλαισίου των τηλεπικοινωνιών από ότι βάσει των κανόνων του ανταγωνισμού. Συνεπώς, υπάρχει η πιθανότητα μία επιχείρηση η οποία δεν κατέχει δεσπόζουσα θέση υπό το πρίσμα του πρώην άρθρου 82 ΣυνΘΕΚ, να κρίνεται ότι διαθέτει σημαντική αγοραστική δύναμη υπό το καθεστώς της Οδηγίας 21/2002³⁵. Αυτό ακριβώς αποτελεί και τη μεγαλύτερη πρόκληση για το ειδικό ρυθμιστικό πλαίσιο για τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες. Η λύση θα δοθεί βάσει της ορθής ερμηνείας των διατάξεων. Η εφαρμογή ενός συστήματος βασισμένου στην κυριαρχία απαιτεί έναν προσδιορισμό της σχετικής αγοράς, αλλά προϋποθέτει και μια ανάλυση περί του εάν αυτή η δεσπόζουσα θέση έχει χρησιμοποιηθεί σωστά ή όχι. Η Οδηγία – πλαίσιο, πριν τη λήψη οιασδήποτε μέτρων, απαιτεί ότι η σχετική αγορά προσδιορίζεται κι έπειτα αναλύεται, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν αναπτύσσεται σε αυτή αποτελεσματικός ανταγωνισμός.

4. Ηλεκτρονικές επικοινωνίες και κρατικές ενισχύσεις.

Η Επιτροπή έχει ασχοληθεί αρκετές φορές και με το ζήτημα της εφαρμογής των διατάξεων περί κρατικών ενισχύσεων (πρώην άρθρο 87 ΣυνΘΕΚ και ήδη άρθρο 107 ΣΛΕΕ) στον τομέα των τηλεπικοινωνιών, οι οποίες (διατάξεις περί κρατικών ενισχύσεων) αποτελούν συμπλήρωμα των διατάξεων των άρθρων 101 και 102, καθ' όσον αποσκοπούν στον έλεγχο των κρατικών αντι-ανταγωνιστικών παρεμβάσεων και, ως εκ τούτου, συμβάλλουν στην εύρυθμη λειτουργία του ανταγωνισμού στην εσωτερική αγορά³⁶.

Όπως προεξετέθη, η αγορά των ηλεκτρονικών επικοινωνιών αποτελούσε για πολλά χρόνια μονοπώλιο δημοσίων επιχειρήσεων. Και μετά την απελευθέρωσή της όμως, ακριβώς λόγω του προηγούμενου μονοπωλιακού

³⁵ De Streel A., ό.π., σελ. 87.

³⁶ Καρύδης Γ., Ευρωπαϊκό Δίκαιο Επιχειρήσεων και Ανταγωνισμού, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001, σελ. 244.

καθεστώς, η επέμβαση και η ρύθμισή της από την Επιτροπή και τις εθνικές αρχές, είναι έντονη. Συνεπώς, οι κρατικές ενισχύσεις αποτελούν ένα ακανθώδες ζήτημα καθώς πολλά κράτη συνεχίζουν να κατέχουν σημαντικό μερίδιο στις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα των επικοινωνιών. Στη μέθοδο την οποία υιοθετεί στο συγκεκριμένο ζήτημα, η Επιτροπή επιδιώκει να εξισορροπήσει τις αρνητικές επιδράσεις της κρατικής ενίσχυσης στον ανταγωνισμό με οποιαδήποτε θετικά αποτελέσματα, π.χ. πρόληψη τυχόν αποτυχιών της αγοράς ή επίτευξη άλλων πολιτικών στόχων, όπως η περιφερειακή ή κοινωνική συνοχή.

Γενικώς, η Επιτροπή δείχνει μία ευνοϊκή στάση απέναντι στις ενισχύσεις με σκοπό την αναδιάρθρωση των επιχειρήσεων και την εξασφάλιση της βιωσιμότητας τους σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον με ένα σαφές πρόγραμμα αναδόμησης, ενώ αντιθέτως είναι ιδιαίτερα επιφυλακτική στη χρηματοδότηση επιχειρήσεων με σκοπό την διάσωσή τους, όταν αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες σε βάρος των ανταγωνιστών τους³⁷.

Τα τελευταία χρόνια στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες παρατηρείται έντονο ενδιαφέρον για επενδύσεις σε ευρυζωνικά δίκτυα. Τόσο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όσο και οι εθνικές κυβερνήσεις, θεωρούν ότι η ευρυζωνική ανάπτυξη είναι κρίσιμη για την πρόοδο και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στην Ε.Ε.³⁸. Δεκάδες είναι οι περιπτώσεις κρατικών ενισχύσεων που απασχόλησαν την Επιτροπή τα τελευταία χρόνια, όπως ενδεικτικά η υπόθεση της γερμανικής MobilCom και της France Télécom στη Γαλλία, η υπόθεση της TV2 στη Δανία, η υπόθεση της Radio Televisión Española (RTVE) στην Ισπανία, καθώς και ανάλογες περιπτώσεις σε διάφορες χώρες.

Από όλες, δε, τις ανωτέρω υποθέσεις αναντίρρητα προκύπτει ότι η εφαρμογή των κανόνων των κρατικών ενισχύσεων στον τομέα των τηλεπικοινωνιών είναι ένα ισχυρό εργαλείο για την Επιτροπή, προκειμένου να ελέγξει τα μέτρα κρατικής χρηματοδότησης, τα οποία καμία κυβέρνηση ή επιχείρηση, είτε δημόσια είτε εμπορική, δεν μπορεί και δεν πρέπει να αγνοήσει. Το μόνο σίγουρο είναι ότι το ζήτημα των κρατικών ενισχύσεων στον τομέα των

³⁷ Garzaniti L. & Liberatore F., Recent Developments in the European Commission's Practice in the Communication Sector Part- 2. European Competition Law Review, Volume 25, Issue 4, 2004, σελ. 234- 240.

³⁸ Veer J. P., Is the Market Failing? The Commission's Assessment of State Aid to Broadband Networks. European Competition Law Review, Volume 29, Issue 6, 2008, σελ. 363επ.

ηλεκτρονικών επικοινωνιών, συνιστά ένα πρόσφορο πεδίο για την εξέλιξη της νομικής θεωρίας στο πεδίο αυτό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ
Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ
ΣΤΙΣ ΑΓΟΡΕΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή όχι μόνο προχώρησε αρκετά τα τελευταία χρόνια στον εκσυγχρονισμό των κανόνων του ανταγωνισμού της Ε.Ε., προκειμένου αυτοί να ευθυγραμμιστούν με τις πραγματικές ανάγκες και τις εξελίξεις της βιομηχανίας και της επιχειρηματικής κοινότητας, αλλά συγχρόνως επέδειξε μία πολύ ισχυρή θέληση για έναν γενικό μετασχηματισμό του ενωσιακού δικαίου του ανταγωνισμού. Το κείμενο του πρώην άρθρου 82 ΣυνθΕΚ έχει παραμείνει άθικτο από το 1957, παρά τις αρκετές τροποποιήσεις που έχει υποστεί κατά καιρούς η Συνθήκη. Εντούτοις, το πλαίσιο εφαρμογής και ο τρόπος ερμηνείας του έχουν αλλάξει κατά πολύ. Ακολουθώντας το ίδιο πνεύμα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τα τελευταία χρόνια εγκατέλειψε την φορμαλιστική εφαρμογή του πρώην άρθρου 82 της ΣυνθΕΚ που ακολουθούσε στο παρελθόν με τη χρησιμοποίηση τεκμηρίων και προσανατολίστηκε σε μία προσέγγιση περισσότερο οικονομική. Για το λόγο αυτό εξέδωσε αρχικώς το 2005 ένα έγγραφο εργασίας/διαβούλευσης (discussion paper), που επιτάσσει μια οικονομική ανάλυση της διάταξης, ενώ τον Δεκέμβριο του 2008 διαμόρφωσε την τελική της θέση εκδίδοντας μία ανακοίνωση, η οποία περιέχει κατευθύνσεις σχετικά με τις προτεραιότητες της Επιτροπής κατά τον έλεγχο της εφαρμογής του άρθρου 82 της ΣυνθΕΚ σε καταχρηστικές συμπεριφορές αποκλεισμού που υιοθετούν δεσπύζουσες επιχειρήσεις³⁹.

Η προτεινόμενη από την Επιτροπή οικονομική ερμηνεία του άρθρου 102 ΣΛΕΕ υπαγορεύει την ad hoc αξιολόγηση κάθε επιχειρηματικής συμπεριφοράς με κριτήριο τα (πιθανά) αποτελέσματά της στον αποτελεσματικό ανταγωνισμό και την ευημερία των καταναλωτών. Με άλλα λόγια, για να διακρίνουμε τις αποδεκτές (έστω και επιθετικές) επιχειρηματικές συμπεριφορές από τις αντι-ανταγωνιστικές πρακτικές που εμπίπτουν στην απαγόρευση του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, κριτήριο δεν πρέπει να είναι το είδος ή η μορφή της συμπεριφοράς, αλλά τα (πιθανά) αποτελέσματα αυτών στον ανταγωνισμό και ιδίως η ζημία που

³⁹ Ανακοίνωση της Επιτροπής, Βρυξέλλες 9.2.2009, Ε (2009) 864 τελικό.

είναι πιθανό να προκαλέσει η συγκεκριμένη πρακτική στους καταναλωτές⁴⁰. Με τον τρόπο αυτό καταδεικνύεται η πρόθεση της Επιτροπής να εξετάζει τις συμπεριφορές, και να επιβάλει κυρώσεις, όταν αυτές είναι πιθανόν να βλάψουν τους καταναλωτές, κι όχι μεμονωμένους ανταγωνιστές, καθώς και να εξετάζει τα οικονομικά οφέλη κάθε συμπεριφοράς, όπως κάνει στα πλαίσια του κανονισμού των συγχωνεύσεων⁴¹.

Όσον αφορά το περιεχόμενο, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή χρησιμοποιεί στο έγγραφό της του 2005 τον όρο «ουσιώδης ισχύς στην αγορά» (*substantial market power*) ως ισοδύναμο της δεσπόζουσας θέσης. Παρατηρούμε ότι η υιοθετούμενη από την Επιτροπή ορολογία προσιδιάζει στον όρο της επιχείρησης με σημαντική ισχύ στην αγορά που απαντάται στην Οδηγία – πλαίσιο για τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες. Η ορολογική αυτή μεταβολή υποδηλώνει την επιθυμία της Επιτροπής να αποσυνδέσει την οριοθέτηση της δεσπόζουσας θέσης από το κριτήριο του μεριδίου της αγοράς στο οποίο τα κοινοτικά δικαστήρια αποδίδουν μέχρι σήμερα ρόλο τεκμηρίου.

Η θέση αυτή είναι ορθή. Τα μερίδια αγοράς δεν αποτελούν παρά μία πρώτη ένδειξη η οποία πρέπει να συνεκτιμάται μαζί με άλλα στοιχεία που μέχρι πρότινος αγνοούνταν σε μεγάλο βαθμό, όπως τα εμπόδια επέκτασης και εισόδου, η διαφοροποίηση των προϊόντων και η ισχύς των πελατών. Τούτο καθίσταται προφανές στις δυναμικές αγορές, λόγω χάρη στις αγορές καινοτομίας, όπου τα μερίδια είναι ευμετάβλητα και η ισχύς της επιχείρησης αξιολογείται περισσότερο με βάση την εξέλιξη του προϊόντος και λιγότερο με βάση τις τιμές⁴².

Η στάση ωστόσο που ακολουθεί τελικά η Επιτροπή κρίνεται συντηρητική, καθώς δεν παύει να επικαλείται τα μερίδια της αγοράς⁴³ και απλώς περιορίζεται στην αποτύπωση της ισχύουσας πρακτικής και νομολογίας. Το ίδιο ισχύει και ως προς το ζήτημα των μονοπωλίων, όπου η Επιτροπή περιορίζεται στο να

⁴⁰ Αθανασίου Λ., Εννοιολογική οριοθέτηση της παρεμποδιστικής κατάχρησης. Σκέψεις επί της πρότασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για οικονομική ερμηνεία του άρθρου 82 ΣυνΘΕΚ. Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών (ΔΕΕ), 2006, τόμος 12, σελ. 1241.

⁴¹ Botteman Y. & Ewing P. K., *Guidance On Enforcement Priorities Regarding Exclusionary Abuses: A Comparative Overview*. GCL The Online Magazine for Global Competition Policy, 2009, σελ. 1.

⁴² Αθανασίου Λ., όπ. π., σελ. 1243.

⁴³ Ανακοίνωση Επιτροπής έτους 2009, όπ. π., παρ. 13 επ.

επισημάνει ότι οι επιχειρήσεις που κατέχουν θέση σχεδόν μονοπωλιακή (συνάγεται ιδίως από μερίδια αγοράς που υπερβαίνουν το 75%) δεν θα μπορούν να δικαιολογήσουν τη συμπεριφορά τους, επικαλούμενες την «άμυνα της αποτελεσματικότητας». Στην περίπτωση αυτή η αρνητική στάση της Επιτροπής φαίνεται να εστιάζει στα πρώην κρατικά μονοπώλια των πλέον απελευθερωμένων αγορών⁴⁴.

Ένα από τα κριτήρια που προτείνει η Επιτροπή για την διαπίστωση του εάν – και σε ποιο βαθμό – η συμπεριφορά μιας δεσπόζουσας επιχείρησης έχει ή δύναται να έχει παρεμποδιστικά αποτελέσματα, είναι αυτό του αποτελεσματικού ανταγωνιστή. Το κριτήριο αυτό εφαρμόζεται ιδίως στην αξιολόγηση πρακτικών επί των τιμών (π.χ. επιθετική τιμολόγηση, εκπτώσεις, κ.λπ.). Βασίζεται στη λογική ότι οι ανταγωνιστές μιας δεσπόζουσας επιχείρησης δεν αντιδρούν με τον ίδιο τρόπο στις επιθετικές μεθόδους (τιμολόγησης) της τελευταίας. Άλλοι αποχωρούν από την αγορά, ενώ άλλοι παραμένουν ή καταφέρνουν να διεισδύσουν. Εκείνο λοιπόν που ενδιαφέρει είναι η αντίδραση ενός εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή, δηλαδή ενός (υποθετικού) ανταγωνιστή που έχει το ίδιο κόστος με τη δεσπόζουσα επιχείρηση. Η πρακτική αυτή απαντάται πολύ συχνά στην αγορά των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, όπου οι δεσπόζουσες επιχειρήσεις υιοθετούν επιθετικές συμπεριφορές προκειμένου να αποκλείσουν τους ανταγωνιστές τους. Εντούτοις, η εφαρμογή του εν λόγω κριτηρίου παρουσιάζει ορισμένες δυσκολίες, καθόσον απαιτεί πολύπλοκες κοστολογικές αναλύσεις, δημιουργεί ανασφάλεια δικαίου και κυρίως υποβαθμίζει το ρόλο ορισμένων ανταγωνιστών που δεν είναι ακόμη εξίσου αποτελεσματικοί, διότι εισήλθαν προσφάτως στη σχετική αγορά και δεν έχουν αναπτύξει πλήρως τη δραστηριότητά τους⁴⁵, όπως εν προκειμένω για τις αγορές των τηλεπικοινωνιών όπου παρατηρείται αθρόα είσοδος νέων εναλλακτικών παρόχων.

Ένα ακόμη κριτήριο που προτείνει η Επιτροπή και το οποίο πρέπει να εφαρμόζεται αυτοτελώς και σωρευτικά με το προαναφερθέν του αποτελεσματικού ανταγωνιστή, είναι το κριτήριο της βλάβης του καταναλωτή. Πλέον δε συγκεκριμένως, στην περίπτωση των επιθετικών πρακτικών επί των τιμών, που αποτελούν συνηθισμένη πρακτική στις αγορές τηλεπικοινωνιών, η

⁴⁴ Αθανασίου Λ., όπ. π., σελ. 1244.

⁴⁵ Αθανασίου Λ., όπ. π., σελ. 1247.

εξέταση των αποτελεσμάτων μιας τέτοιας συμπεριφοράς δεν είναι ευχερής· παραδείγματος χάριν, η επιθετική τιμολόγηση ωφελεί βραχυπρόθεσμα τους καταναλωτές διότι τους παρέχει τη δυνατότητα προμήθειας αγαθών σε χαμηλές τιμές, θα ήταν όμως επιλήψιμη αν μακροπρόθεσμα οδηγούσε σε αύξηση των τιμών, προς βλάβη του καταναλωτικού κοινού.

Περαιτέρω, στην αγορά των ηλεκτρονικών επικοινωνιών συναντώνται και περιπτώσεις καταχρηστικής συμπεριφοράς, όπως οι τακτικές εξόντωσης με τιμολόγηση κάτω του κόστους για ένα χρονικό διάστημα από τη δεσπόζουσα επιχείρηση προκειμένου να αποκλείσει τους ανταγωνιστές της, καθώς και συμπεριφορές συμπίεσης του περιθωρίου κέρδους όταν η δεσπόζουσα επιχείρηση ανταγωνίζεται στην αγορά «επόμενου σταδίου» τον αγοραστή που αρνείται να προμηθεύσει. Τέλος, σε αγορές που σχετίζονται με αγαθά ζωτικής σημασίας για τους καταναλωτές, όπως είναι οι ηλεκτρονικές επικοινωνίες, προβλήματα δημιουργούν οι υποχρεώσεις καθολικής υπηρεσίας που θέτει το δίκαιο του ανταγωνισμού.

Σε μία αγορά που βασίζεται στην εξέλιξη της τεχνολογίας και την καινοτομία, η επιβολή υποχρεώσεων καθολικής υπηρεσίας, αν και απολύτως θεμιτή, θα πρέπει να γίνεται με προσοχή, προκειμένου να μην αποθαρρύνει τις επιχειρήσεις από το να επενδύσουν και να καινοτομήσουν σε αυτήν, με τελικώς ζημιωθέντες τους ίδιους τους καταναλωτές. Στο πλαίσιο, δε, αξιολόγησης της έννοιας της κατάχρησης στο ενωσιακό δίκαιο, ίσως θα πρέπει να εξετάζεται το υποκειμενικό στοιχείο της συμπεριφοράς, η πρόθεση του φερόμενου ως παραβάτη. Τούτο δε διότι εκτιμώντας τα αποτελέσματα μιας συμπεριφοράς, η πρόθεση, αν και σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί στοιχείο μιας παρεμποδιστικής κατάχρησης, εντούτοις μπορεί να αποτελέσει ένδειξη της βαρύτητας της παράβασης καθώς και της αποτελεσματικότητας της πίεσης που ασκεί ο ανταγωνιστής – θύμα της κατάχρησης στη δεσπόζουσα επιχείρηση⁴⁶.

Η προτεινόμενη οικονομική προσέγγιση αναμφίβολα μειώνει τον κίνδυνο του δυσανάλογου περιορισμού της οικονομικής ελευθερίας που ελλοχεύει στην φορμαλιστική εφαρμογή του άρθρου 102. Ωστόσο η πλήρης οικονομική ανάλυση των αποτελεσμάτων μιας συμπεριφοράς δεν είναι ούτε εφικτή, διότι ο

⁴⁶ Βλ. Bavasso A., The role of intent under Article 82 EC: from "flushing the turkeys" to "spotting lionesses in Regent's Park". European Competition Law Review, Volume 26, Issue 11, 2005, p. 623.

εφαρμοστής του δικαίου καλείται να εκτιμήσει στην ουσία δυνητικά αποτελέσματα, αλλά ούτε και επιθυμητή, καθότι απαιτεί πολύπλοκες μελέτες και εξειδικευμένο προσωπικό. Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, η οικονομική ανάλυση θα μπορούσε να βοηθήσει τους εφαρμοστές του δικαίου να σχηματίσουν μια πιο σφαιρική και βαθύτερη εικόνα των δυνητικών επιπτώσεων της εξεταζόμενης συμπεριφοράς στον ανταγωνισμό.

Η τελολογική συστολή της έννοιας της κατάχρησης είναι νομικά εφικτή και ανταποκρίνεται τις ισχύουσες οικονομικοπολιτικές συνθήκες⁴⁷. Διατυπώνεται ωστόσο και μία πιο επιφυλακτική στάση σύμφωνα με την οποία η νέα προσέγγιση καθιστά δυσκολότερη την απόδειξη της κυριαρχίας και της κατάχρησης και ως εκ τούτου δημιουργεί νομική αβεβαιότητα⁴⁸. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, μια *de facto* μείωση του πεδίου των πρακτικών που καλύπτονται από τους κοινοτικούς κανόνες του ανταγωνισμού δεν πρέπει να εφαρμοστεί στην Ε.Ε., καθώς δε συνάδει με τα τρέχοντα νομοθετικά πλαίσια. Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να αγνοηθεί η λογική που κατέστησε απαραίτητη την ρύθμιση του άρθρου 102, η οποία έγκειται στο ότι μια δεσπόζουσα επιχείρηση έχει την ειδική (ή ιδιαίτερη) ευθύνη να μην κάνει κατάχρηση της ισχύος της, ακριβώς επειδή η μονομερής συμπεριφορά της φέρει έναν έμφυτο κίνδυνο για τη δομή, τους ανταγωνιστές, τους πελάτες και τελικά τους καταναλωτές⁴⁹. Προτείνεται επομένως μία βαθμιδωτή προσέγγιση ανάλογα με την επικινδυνότητα της συμπεριφοράς, όπου η οικονομική ανάλυση πρέπει να αντιμετωπισθεί όχι ως αυτοσκοπός, αλλά μάλλον ως το μέσον που συμπληρώνει την καθιερωμένη νομική ανάλυση⁵⁰.

⁴⁷ Αθανασίου Λ., όπ. π., σελ. 1245.

⁴⁸ Mertikopoulou V., DG Competition's Discussion Paper on the Application of Article 82 EC to Exclusionary Abuses: the Proposed Economic Reform from a Legal Point of View. *European Competition Law Review*, Volume 28, Issue, 2007, σελ. 250.

⁴⁹ Mertikopoulou V., όπ. π., σελ. 250.

⁵⁰ Αθανασίου Λ., όπ. π., σελ. 1285.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ
ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΣΧΕΤΙΚΗ ΜΕ ΤΗ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ
ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.

Το δικαίωμα της δεσπτόζουσας επιχείρησης να προστατεύσει τα εμπορικά της συμφέροντα, όταν αυτά απειληθούν, έχει αναγνωριστεί προ πολλού και αποτελεί νόμιμη και θεμιτή μέθοδο δράσης της. Όπως επανειλημμένως έχει διατυπωθεί από τη νομολογία «η ύπαρξη δεσπτόζουσας θέσεως δεν αφαιρεί από την επιχείρηση που βρίσκεται στη θέση αυτή το δικαίωμα να διαφυλάσσει τα εμπορικά της συμφέροντα, οσάκις αυτά απειλούνται, η επιχείρηση δε αυτή έχει την ευχέρεια, σε λογικό μέτρο, να προβαίνει σε πράξεις που κρίνει πρόσφορες για την προστασία των συμφερόντων της [...] η προστασία όμως της ανταγωνιστικής θέσεως μιας επιχειρήσεως κατέχουσας δεσπτόζουσα θέση που παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά της θέσεως της προσφεύγουσας κατά τον χρόνο των επίδικων πραγματικών περιστατικών πρέπει, τουλάχιστον, για να είναι θεμιτή, να στηρίζεται σε κριτήρια οικονομικής αποτελεσματικότητας και να είναι συμφέρουσα για τους καταναλωτές»⁵¹. Ειδάλλως, θα περιοριζόταν αισθητά η δυνατότητά της να ανταγωνιστεί, υποδαυλίζοντας έτσι την ίδια τη διαδικασία την οποία η Συνθήκη στοχεύει να προστατεύσει. Βέβαια, η δεσπτόζουσα επιχείρηση δεν είναι απολύτως ελεύθερη να προβεί σε οιαδήποτε ενέργεια θεωρεί πρόσφορη. Ως εκ τούτου δεν μπορούν να γίνουν δεκτές, σύμφωνα με το άρθρο 102 ΣΛΕΕ, ενέργειες όταν αποσκοπούν στην ενίσχυση της δεσπτόζουσας αυτής θέσης και στην καταχρηστική εκμετάλλευσή της, προκειμένου να αποκτήσει ένα άδικο πλεονέκτημα⁵² έναντι των ανταγωνιστών της δημιουργώντας τεχνητά εμπόδια στον ανταγωνισμό της αγοράς⁵³. Οι υποθέσεις καταχρηστικής εκμετάλλευσης δεσπτόζουσας θέσεις που έχουν απασχολήσει κατά καιρούς το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι

⁵¹ Βλ. ενδεικτικά Υπόθεση T- 228/97, Irish Sugar Plc κατά Επιτροπής, σκέψεις 112 και 189.

⁵² Βλ. αποφάσεις United Brands κατά Επιτροπής, σκέψη 189, BPB Industries και British Gypsum κατά Επιτροπής, σκέψη 69, Tetra Pak κατά Επιτροπής, σκέψη 147, και Compagnie maritime belge transports κ.λ.π. κατά Επιτροπής, σκέψη 107.

⁵³ Βλ. Gal M. S., Below- Cost Price Alignment: Meeting or Beating Competition? The France Telecom Case. European Competition Law Review, Volume 28, Issue 6, 2007, σελ. 382 – 391.

αναρίθμητες. Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι οι δεσπόζουσες επιχειρήσεις δύνανται και πρέπει να αντιδρούν ανταγωνιστικά, αλλά όχι με τρόπο που να περιορίζει περαιτέρω τον ανταγωνισμό. Μπορούν να μειώσουν τις τιμές τους, να προσφέρουν καλύτερες συμφωνίες, να επαναδιαπραγματευθούν τις συμφωνίες τους, να αποσύρουν οποιαδήποτε πρόσθετα προνόμια, ή να υπερασπίσουν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας τους και άλλα νόμιμα δικαιώματά τους, αλλά δεν μπορούν να επιδιώξουν να αποκλείσουν τους ανταγωνιστές τους από την αγορά, ή να δημιουργήσουν εμπόδια και δυσκολίες που ειδάλλως δεν θα υπήρχαν. Οι περισσότερες περιπτώσεις παραβίασης των διατάξεων του ανταγωνισμού σχετίζονται με τη δημιουργία εμποδίων εισόδου ή ανάπτυξης των νέων επιχειρήσεων από την πλευρά των δεσποζουσών επιχειρήσεων, που στην πλειοψηφία τους αποτελούν πρώην μονοπώλια του τομέα της τηλεφωνίας. Όλα αυτά τα χρόνια η Επιτροπή έχει καταλήξει σε μία συγκεκριμένη μέθοδο εξέτασης αυτών των πρακτικών που περιλαμβάνει τρία στάδια: α) καθορισμό της αγοράς, β) ανάλυση του ανταγωνισμού, και γ) κρίση περί του εάν η πρακτική που ακολουθεί συμπίπτει τα περιθώρια κέρδους των ανταγωνιστών της. Η συνηθέστερη πρακτική των επιχειρήσεων με σημαντική ισχύ στην αγορά είναι η συμπίεση των τιμών, ώστε να καθίσταται αδύνατο στους λοιπούς παρόχους να τις ανταγωνιστούν. Στην περίπτωση αυτή η Επιτροπή καλείται να επέμβει και να λειτουργήσει ως ρυθμιστής των τιμών. Στο ίδιο πλαίσιο, καταχρηστική εκμετάλλευση συνιστά και η συμπεριφορά της δεσπόζουσας επιχείρησης να λάβει μέτρα κατά του προσφεύγοντος εναντίον της ενώπιον της αρμόδιας αρχής, προκειμένου να τιμωρήσει ή να προειδοποιήσει τον τελευταίο. Πρόκειται για μια ιδιάζουσα περίπτωση καταχρηστικότητας, η οποία αποτελεί μέθοδο εκφοβισμού των ασθενέστερων επιχειρήσεων προκειμένου οι τελευταίες να μην καταγγέλλουν ενώπιον των αρμοδίων αρχών παράνομες και καταχρηστικές συμπεριφορές. Τα «αντίποινα» εκ μέρους της δεσπόζουσας επιχείρησης δεν αποτελούν οικονομικό ζήτημα, που απαιτεί σχετική οικονομική προσέγγιση ούτε μπορεί να χαρακτηριστεί ως ιδιαίτερη πτυχή του ορισμού της κατάχρησης.

2. Υπόθεση T - 271/2003 της 10^{ης} Απριλίου 2008.

Μια επιχείρηση μπορεί να επωφεληθεί από τη δύναμή της στην αγορά με διάφορους τρόπους, όπως επιβάλλοντας της τιμές στη δεσποζόμενη αγορά, όπως στην περίπτωση της Deutsche Telekom AG (DT) σχετικά με τις τιμές πρόσβασης στα δίκτυα σταθερών τηλεπικοινωνιών της. Πρόκειται για την απόφαση του ΠΕΚ με αριθμό T - 271/03 της 10^{ης} Απριλίου 2008⁵⁴ μετά από προσφυγή της εταιρείας Deutsche Telekom. Στην συγκεκριμένη υπόθεση, η προσφεύγουσα Deutsche Telekom AG, η παραδοσιακή επιχείρηση τηλεπικοινωνιών στη Γερμανία στο κεφάλαιο της οποίας συμμετέχει και το γερμανικό κράτος, προσέβαλε ενώπιον του Πρωτοδικείου την απόφαση με αριθμό 2003/707⁵⁵ της Επιτροπής. Στην προσβαλλόμενη απόφαση, η Επιτροπή είχε διαπιστώσει ότι η προσφεύγουσα κατείχε δεσπόμενη θέση σε όλες τις σχετικές αγορές προϊόντων και υπηρεσιών, ενώ καταχράστηκε τη δεσπόμενη θέση της παραβιάζοντας το άρθρο 82 ΕΚ διαμορφώνοντας καταχρηστικά τις τιμές της, με τη μορφή «συμπιέσης των τιμών», χρεώνοντας στους ανταγωνιστές της τιμές για τις υπηρεσίες χονδρικής που τους παρείχε, οι οποίες ήταν υψηλότερες από τις τιμές λιανικής που χρεώνει τους συνδρομητές της⁵⁶.

Στην απόφασή του το ΠΕΚ μεταξύ άλλων έκρινε ότι «Το γεγονός ότι τα τιμολόγια μιας επιχειρήσεως με δεσπόμενη θέση εγκρίθηκαν από την εθνική ρυθμιστική αρχή τηλεπικοινωνιών δεν αίρει την ευθύνη της εν λόγω επιχειρήσεως στο πλαίσιο του άρθρου 82 ΕΚ, αν τα περιοριστικά για τον ανταγωνισμό αποτελέσματα που συνεπάγονται τα τιμολόγια αυτά δεν οφείλονται αποκλειστικά στο εφαρμοστέο εθνικό νομικό πλαίσιο, διότι η επιχείρηση με δεσπόμενη θέση, έχοντας τη δυνατότητα να επηρεάζει το ύψος τους μέσω αιτήσεων εγκρίσεως υποβαλλόμενες στην ως άνω αρχή, διέθετε επαρκές περιθώριο δράσεως να καθορίζει τα τιμολόγιά της σε τέτοιο επίπεδο, που να της παρέχει τη δυνατότητα εξαλείψεως ή μειώσεως των περιοριστικών για τον ανταγωνισμό αποτελεσμάτων. Πράγματι, στο πλαίσιο της ιδιαίτερης

⁵⁴ Απόφαση T- 271/03, ΕΕ C 128 της 24.05.2008, σελ. 29.

⁵⁵ Απόφαση 2003/707 της Επιτροπής, ΕΕ L 263, 14.10.2003.

⁵⁶ Βλ. Garzaniti L. & Liberatore F. (2004). Recent Developments in the European Commission's Practice in the Communication Sector Part- 1. European Competition Law Review, Volume 25, Issue 3, σελ. 169- 176.

ευθύνης που έχει μια επιχείρηση με δεσπόζουσα θέση, η επιχείρηση αυτή είναι υποχρεωμένη να υποβάλλει αιτήσεις τροποποιήσεως των τιμολογίων της, όταν αυτά έχουν ως αποτέλεσμα να προσβάλλουν τον αποτελεσματικό και ανόθευτο ανταγωνισμό εντός της κοινής αγοράς [...] Ο καταχρηστικός χαρακτήρας της τιμολογιακής πολιτικής μιας επιχειρήσεως με δεσπόζουσα θέση, ο οποίος λαμβάνει τη μορφή συμπίεσεως των τιμών, συνδέεται με τον μη δίκαιο χαρακτήρα της διαφοράς μεταξύ της τιμής στην οποία πωλεί το τελικό προϊόν της στην αγορά λιανικής και της τιμής για την πρώτη ύλη, την οποία παρέχει στους ανταγωνιστές της στην αγορά χονδρικής [...] Όταν ένας φορέας παροχής τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών είναι ο μοναδικός κύριος της διαθέσιμης υποδομής, οπότε οι υπηρεσίες προσβάσεως στο δίκτυο τις οποίες παρέχει στους ανταγωνιστές του (υπηρεσίες χονδρικής) είναι απαραίτητες για να τους παράσχουν τη δυνατότητα να ανταγωνιστούν τον φορέα αυτόν στη λιανική αγορά υπηρεσιών προσβάσεως των συνδρομητών, η συμπίεση των τιμών μεταξύ των τιμολογίων των υπηρεσιών χονδρικής και των τιμολογίων λιανικής του ως άνω φορέα θα παρεμποδίζει καταρχήν την ανάπτυξη του ανταγωνισμού στις αγορές λιανικής. Πράγματι, αν οι τιμές λιανικής του φορέα με δεσπόζουσα θέση είναι χαμηλότερες από τα τιμολόγια των υπηρεσιών του χονδρικής [...] ένας ενδεχόμενος ανταγωνιστής εξίσου αποτελεσματικός με τον φορέα με δεσπόζουσα θέση δεν θα μπορεί να εισέλθει στην αγορά των παρεχόμενων στους συνδρομητές υπηρεσιών προσβάσεως στο δίκτυο παρά μόνο ζημιωνόμενος. Η έννοια της καταχρηστικής εκμεταλλεύσεως δεσπόζουσας θέσεως κατά το άρθρο 82 ΕΚ είναι αντικειμενική. Επομένως, η εκ μέρους επιχειρήσεως υποκειμενική γνώση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ενεργειών της δεν αποτελεί προϋπόθεση εφαρμογής του άρθρου 82 ΕΚ».

Το νομικό ερώτημα στην προαναφερόμενη απόφαση αφορά τις τιμές της Deutsche Telekom σε επίπεδο χονδρικό (ανταγωνιστές) και λιανικό (καταναλωτές) και συγκεκριμένα, εάν οι διαφορές σε αυτές τις τιμές θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια κατάχρηση υπό τη μορφή «συμπίεσης τιμών» κατά το άρθρο 82, όπως έκρινε η Επιτροπή. Για να αποδειχθεί μια «συμπίεση», η Επιτροπή δήλωσε ότι πρέπει να υπάρξει μια δυσαναλογία μεταξύ των δύο αυτών τιμών έτσι ώστε, ο ανταγωνισμός να είναι περιορισμένος και ένας ανταγωνιστής να μη μπορεί ποτέ να έχει τη δυνατότητα κέρδους, δεδομένου ότι

αναγκάζεται να χρεώσει τους τελικούς χρήστες του με υψηλότερες τιμές από αυτές της Deutsche Telekom⁵⁷.

Το κύριο νομικό ζήτημα στην εν λόγω υπόθεση, το οποίο αποτέλεσε και το βασικό επιχείρημα της προσφεύγουσας, είναι ότι η καταχρηστική φύση της συμπίεσης θα μπορούσε να αφορά μόνο τις τιμές λιανικής πώλησης, όντας καταχρηστικές από μόνες τους, δεδομένου ότι η Deutsche Telekom δεν έχει κανέναν έλεγχο των χονδρικών τιμών. Με άλλα λόγια, η διακριτική ευχέρεια της εταιρίας περιορίζεται μόνο στον προσδιορισμό των λιανικών τιμών της προς τους τελικούς χρήστες, ενώ αντιθέτως οι τιμές χονδρικής προς τους ανταγωνιστές δεν ρυθμίζονται από την ίδια. Κατά συνέπεια, μόνο οι τιμές λιανικής πώλησης θα έπρεπε να θεωρηθούν καταχρηστικές εάν κάλυπταν τα καθιερωμένα κριτήρια για την «ληστρική τιμολόγηση». Η αρχική πηγή του όλου προβλήματος πηγάζει στις χονδρικές τιμές που τίθενται σε πάρα πολύ υψηλό επίπεδο. Ως εκ τούτου, η εστίαση δεν πρέπει να γίνει στις χαμηλές τιμές λιανικής πώλησης της Deutsche Telekom (που δεν ήταν εκ φύσεως ληστρικές), αλλά στις τεχνητά υψηλές χονδρικές τιμές για τον προσδιορισμό των οποίων η προσφεύγουσα δεν είχε κανέναν έλεγχο. Προς υπεράσπισή της η προσφεύγουσα επικαλέσθηκε πέντε αποφάσεις της αρμόδιας εθνικής ρυθμιστικής αρχής της περιόδου 1999 – 2003 και συγκεκριμένα τις αποφάσεις της 8^{ης} Φεβρουαρίου 1999, της 23^{ης} Δεκεμβρίου 1999, της 30^{ης} Μαρτίου 2001, της 21^{ης} Δεκεμβρίου 2001, της 11^{ης} Απριλίου 2002 και της 29^{ης} Απριλίου 2003, όπου η RegTP έκρινε ότι τα εγκεκριμένα τιμολόγια της προσφεύγουσας δεν ήταν αντίθετα προς το άρθρο 82 ΕΚ και συνήγαγε ότι δεν υφίστατο κάποιο φαινόμενο συμπίεσης των τιμών σε βάρος των ανταγωνιστών⁵⁸. Το Bundesgerichtshof (Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Γερμανίας) το 2004 επίσης επιβεβαίωσε ότι η RegTP ελέγχει τη συμφωνία προς το άρθρο 82 ΕΚ κάθε τιμολογίου για το οποίο υποβάλλεται σχετική αίτηση έγκρισης και, ότι μόνο σε εντελώς εξαιρετικές περιπτώσεις μπορεί να θεωρηθεί ότι η επιχείρηση, που υπέβαλε αίτηση έγκρισης τους νέου τιμολογίου, φέρει την ευθύνη για μια ενδεχόμενη παράβαση του άρθρου 82 ΕΚ⁵⁹. Το ΠΕΚ στην απόφασή του ήταν άκρως επικριτικό και απεφάνθη ότι η RegTP ήταν αρμόδια για τις

⁵⁷ Moore M., *Deutsche Telekom and the margin squeeze*. *European Competition Law Review*, 2008, pp 721-725.

⁵⁸ Απόφαση T - 271/03, EE C 128 της 24.05.2008, σκέψη 78.

⁵⁹ Απόφαση T - 271/03, EE C 128 της 24.05.2008, σκέψη 79.

τηλεπικοινωνίες και δεν αποτελούσε ρυθμιστή του ανταγωνισμού. Το Δικαστήριο περαιτέρω πρόσθεσε ότι ακόμα κι αν εξέτασαν τα θέματα ανταγωνισμού, αυτό δεν σημαίνει ότι η Επιτροπή δεσμεύεται από μια απόφαση που λαμβάνεται από ένα τέτοιο εθνικό σώμα⁶⁰. Πολύ σωστά επίσης το ΠΕΚ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η Deutsche Telekom είχε τη διακριτική ευχέρεια να αλλάξει τις τιμές λιανικής πώλησης, όπως παρουσιάζεται από τις περιπτώσεις όπου επιτυχώς χαμήλωσε τις τιμές με τη συγκατάθεση του ρυθμιστή. Δυστυχώς, από την αρχή της δικανικής του κρίσης το ΠΕΚ απομακρύνθηκε από αυτό το σημαντικό ζήτημα και αγνόησε το πραγματικό γεγονός ότι οι χονδρικές τιμές που τέθηκαν από τις αρμόδιες αρχές ήταν πάρα πολύ υψηλές, και ότι η προσφεύγουσα εταιρία δεν είχε κανέναν έλεγχο πάνω σε αυτές. Έτσι η Επιτροπή, αν και στην περίπτωση της Deutsche Telekom, θα μπορούσε να επέμβει και βάσει του πρώην άρθρου 86 ΣυνΘΕΚ, τελικά περιορίστηκε στην εφαρμογή του πρώην άρθρου 82. Ίσως ο καταλληλότερος τρόπος προσέγγισης εκ μέρους της Επιτροπής και του Δικαστηρίου θα ήταν να προωθηθούν παράλληλες διαδικασίες σύμφωνα με τα άρθρα 102 ΣΛΕΕ ενάντια στην επιχείρηση και σύμφωνα με τα άρθρα 106 ΣΛΕΕ σε συνδυασμό με το 102 ΣΛΕΕ ενάντια στη γερμανική ρυθμιστική αρχή. Αυτή η προσέγγιση θα έβαζε τέλος στην εν λόγω ανταγωνιστική συμπεριφορά της Deutsche Telekom και θα την απέτρεπε από άλλες μελλοντικές αντιανταγωνιστικές ενέργειες, συγχρόνως όμως θα ανάγκαζε τις ΕΡΑ (εν προκειμένω την γερμανική ρυθμιστική αρχή) να λαμβάνουν αποφάσεις που συμβαδίζουν με τις διατάξεις του δικαίου του ανταγωνισμού⁶¹. Συνεπώς, η έννοιας της συμπίεσης των τιμών σε μια αγορά που υιοθετεί το δικαστήριο, είναι ακατάλληλη να καταδικάσει μια εταιρία για τη σχέση μεταξύ δύο τιμών, από τις οποίες έχει τη δυνατότητα να προσδιορίσει μόνο τη μία.

Όσον αφορά τα αποτελέσματα της εν λόγω συμπεριφοράς, το ΠΕΚ σημείωσε ότι, κατά την περίοδο λήψης της απόφασης, στη Γερμανία δεν υπήρχε άλλη υποδομή εκτός της Deutsche Telekom, που θα επέτρεπε στους ανταγωνιστές της να πραγματοποιήσουν μια βιώσιμη είσοδο στην αγορά των

⁶⁰ CFI upholds Deutsche Telekom margin squeeze Decision (Case Comment). EU Focus, 2008, σελ. 5-6.

⁶¹ Geradin D., Limiting the scope of article 82 EC: what can the EU learn from the U.S. Supreme Court's judgment in Trinko in the wake of Microsoft, IMS and Deutsche Telekom?, Common Market Law Review, Volume 41, 2004, pp. 1519-1553.

λιανικών υπηρεσιών πρόσβασης. Αναπόφευκτα επομένως, η πρακτική της Deutsche Telekom εμπόδισε σε γενικές γραμμές την αύξηση του ανταγωνισμού στην συγκεκριμένη αγορά. Υπό αυτές τις συνθήκες, ένας πιθανός ανταγωνιστής που ήταν εξίσου αποδοτικός με τη Deutsche Telekom, δεν θα μπορούσε να εισέλθει στη λιανική αγορά υπηρεσιών πρόσβασης χωρίς να υποστεί τις απώλειες.

Το σημαντικότερο όμως όλων είναι ότι, όπως φαίνεται, οι καταναλωτές θα είναι οι τελικοί ηττημένοι, καθώς εταιρίες που τυχόν θα βρεθούν σε παρόμοιες καταστάσεις, όπου οι υποχρεωτικές χονδρικές τιμές που τίθενται από τις αρμόδιες αρχές είναι αδικαιολόγητα υψηλές, θα αναγκαστούν να αυξήσουν τις τιμές τους σε λιανικό επίπεδο για να μην κατηγορηθούν για πρακτική συμπίεσης της αγοράς.

3. Υπόθεση C - 262/2006 της 22^{ας} Νοεμβρίου 2007, Καθολική υπηρεσία – Τιμολόγηση υπηρεσιών.

Η υπό κρίση υπόθεση αφορά την έκδοση προδικαστικού ερωτήματος για την ερμηνεία των άρθρων 27 της Οδηγίας – πλαίσιο και 16 της Οδηγίας για την καθολική υπηρεσία. Το 2003, η Deutsche Telekom διέθεσε στο εμπόριο διάφορα «πακέτα προσφορών» υπηρεσιών τηλεπικοινωνίας που περιελάμβαναν και υπηρεσίες υποκείμενες στην υποχρέωση προηγούμενης έγκρισης της κανονιστικής αρχής κατά την έννοια του γερμανικού νόμου περί τηλεπικοινωνιών. Κατόπιν καταγγελιών, η κανονιστική αρχή διεπίστωσε ότι οι εφαρμοζόμενες τιμές καθώς και οι σχετικοί γενικοί όροι πώλησης υπόκειντο στην υποχρέωση προηγούμενης έγκρισης.

Από το άρθρο 27 της Οδηγίας – πλαίσιο προκύπτει ότι οι υποχρεώσεις που πρέπει να διατηρηθούν είναι «όλες οι υποχρεώσεις» που προβλέπει η νομοθεσία των κρατών μελών, κατά την έννοια των άρθρων 7 της οδηγίας για την πρόσβαση και 16 της οδηγίας για την καθολική υπηρεσία. Το εν λόγω άρθρο 7 αφορά τις υποχρεώσεις σχετικά με την πρόσβαση και τη διασύνδεση που επιβάλλονται στις επιχειρήσεις οι οποίες παρέχουν δημόσια δίκτυα τηλεπικοινωνιών και/ή υπηρεσίες οι οποίες ίσχυαν πριν την έναρξη ισχύος της Οδηγίας - πλαίσιο. Το άρθρο 16, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας για την καθολική υπηρεσία προβλέπει τη διατήρηση όλων των υποχρεώσεων

σχετικά με τη λιανική τιμολόγηση για την παροχή πρόσβασης και τη χρήση δημοσίου τηλεφωνικού δικτύου.

Συνακόλουθα, όλες οι κατά τα ανωτέρω υποχρεώσεις που ίσχυαν υπό το καθεστώς της νομοθεσίας των κρατών μελών που προηγήθηκε του κανονιστικού πλαισίου που προκύπτει από την οδηγία-πλαίσιο, την οδηγία για την πρόσβαση, την οδηγία για την καθολική υπηρεσία και την οδηγία για την αδειοδότηση δικτύων και υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών πρέπει να διατηρηθούν προσωρινά, ανεξαρτήτως της φύσεώς τους. Η διαφορά μεταξύ νέου κανονιστικού πλαισίου και παλαιού έγκειται στο ότι οι υποχρεώσεις που επιβάλλονται σε επιχείρηση κατέχουσα δεσπίζουσα θέση σε συγκεκριμένη αγορά προσδιορίζονταν, στο παλαιό κανονιστικό πλαίσιο, από τα νομοθετικά κείμενα, ενώ, στο νέο κανονιστικό πλαίσιο, αρμόδιες για την οριοθέτηση της σχετικής αγοράς και την εφαρμογή των κανονιστικών κειμένων είναι οι εθνικές κανονιστικές αρχές. Ομοίως, οι αρχές αυτές εμπλέκονται στο πλαίσιο της ανάλυσης της αγοράς και προσδιορίζουν τις ισχυρές στην αγορά αυτή επιχειρήσεις. Το γεγονός ότι η απόφαση για τον τερματισμό της προσωρινής αυτής κατάστασης, που προκύπτει από την πραγματοποίηση της ανάλυσης της αγοράς κατά την έννοια του άρθρου 16 της Οδηγίας – πλαίσιο, ανατίθεται στην κανονιστική αρχή δεν μεταβάλλει την ερμηνεία αυτή, διότι η εν λόγω αρχή απλώς εκπληρώνει υποχρεώσεις που επιβάλλει η ισχύουσα νομοθεσία η οποία προήλθε από το νέο κανονιστικό πλαίσιο. Αυτό ακριβώς το πλαίσιο είναι που καθορίζει τις υποχρεώσεις οι οποίες μεταβάλλονται, διατηρούνται ή καταργούνται.

Αναφορικά με το επίμαχο καθεστώς προηγούμενης έγκρισης του γερμανικού δικαίου, λεκτέον ότι ο νόμος τηλεπικοινωνιών υπέβαλε σε προηγούμενη έγκριση τις τιμές που εφάρμοζαν στους τελικούς καταναλωτές οι κατέχουσες δεσπίζουσα θέση στη συγκεκριμένη αγορά επιχειρήσεις, για τις υπηρεσίες φωνητικής τηλεφωνίας, οι δε τιμές καθορίζονται αναλόγως του κόστους της αποτελεσματικής παροχής των υπηρεσιών και υπό τον όρο ότι οι τιμές δεν μπορούν να περιλαμβάνουν πρόσθετα στοιχεία επιβαλλόμενα απλώς και μόνο διότι ο επιχειρηματίας έχει δεσπίζουσα θέση στην οικεία αγορά τηλεπικοινωνιών.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι μια τέτοια διάταξη που προβλέπει γενική υποχρέωση των επιχειρηματιών να λαμβάνουν έγκριση και παραπέμπει

παράλληλα στην αρχή της κοστοστρεφούς τιμολόγησης, συνιστά υποχρέωση κατά του άρθρου 16 για την καθολική υπηρεσία και είναι δυνατόν να διατηρηθεί προσωρινά και να εφαρμόζεται από τις εθνικές κανονιστικές αρχές.

4. Υπόθεση C – 192/2008 της 12^{ης} Νοεμβρίου 2009, Πρόσβαση και διασύνδεση.

Η υπό κρίση υπόθεση αφορά την έκδοση προδικαστικής απόφασης για την ερμηνεία των διατάξεων της Οδηγίας για την πρόσβαση στα δίκτυα και την διασύνδεσή τους (Οδηγία 2002/19). Το 2006 μια σουηδική εταιρεία, η iMEZ, αιτήθηκε από την εθνική φινλανδική ρυθμιστική αρχή τηλεπικοινωνιών τη λήψη των αναγκαίων μέτρων προκειμένου να συνάψει με τη φινλανδική εταιρεία TeliaSonera συμφωνία διασύνδεσης σχετική με την αποστολή SMS και μηνυμάτων MMS. Η σουηδική εταιρεία ζήτησε την διεξαγωγή σχετικής διαδικασίας συμβιβασμού, κατόπιν της οποίας διαπιστώθηκε η αποτυχία των διαπραγματεύσεων, εν συνεχεία δε, ζήτησε να υποχρεωθεί η TeliaSonera από την κανονιστική αρχή να διαπραγματευθεί καλόπιστα τη διασύνδεση, προτείνοντάς της τη σύναψη συμφωνίας με εύλογους όρους. Η δε εθνική κανονιστική αρχή διεπίστωσε ότι η TeliaSonera παρέβη την υποχρέωση διαπραγμάτευσης που υπείχε από το νόμο για την αγορά τηλεπικοινωνιών και τη διέταξε να διαπραγματευθεί καλόπιστα τη διασύνδεση των υπηρεσιών αποστολής SMS και MMS με την iMEZ, λαμβάνοντας υπόψη τους σκοπούς οι οποίοι επιδιώκονται με τη διασύνδεση, με βάση την αρχή ότι η παροχή υπηρεσιών αποστολής μηνυμάτων SMS και MMS μεταξύ δικτύων θα πρέπει να πραγματοποιείται υπό εύλογους όρους, έτσι ώστε οι χρήστες να έχουν τη δυνατότητα χρησιμοποίησης των σχετικών υπηρεσιών των ενδιαφερομένων επιχειρήσεων.

Το πολύ σημαντικό θέμα στο οποίο κλήθηκε να λάβει θέση το ΔΕΕ έγκειται στο εάν κάθε επιχείρηση τηλεπικοινωνιών υποχρεούται να προβαίνει σε διαπραγματεύσεις του ίδιου τομέα σχετικά με τη διασύνδεσή τους. Το ΔΕΕ απεφάνθη ότι η υποχρέωση διαπραγμάτευσης που επιβάλλει η Οδηγία αφορά μόνον τη διασύνδεση δικτύων, αποκλεισμένων άλλων τρόπων πρόσβασης στα δίκτυα, και δεσμεύει μόνον τους φορείς εκμετάλλευσης δημόσιου δικτύου έναντι άλλων φορέων εκμετάλλευσης δημόσιου δικτύου. Ως εκ τούτου, οι παρέχοντες

υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών οι οποίοι δεν ανήκουν στην κατηγορία των φορέων εκμετάλλευσης δημόσιου δικτύου επικοινωνιών δεν μπορούν να επικαλούνται την υποχρέωση διαπραγμάτευσης της Οδηγίας για την πρόσβαση, η δε εν λόγω υποχρέωση διαπραγμάτευσης είναι ανεξάρτητη από το αν η οικεία επιχείρηση έχει σημαντική ισχύ στην αγορά και δεν συνεπάγεται την υποχρέωση σύναψης συμφωνίας διασύνδεσης, αλλά μόνον την υποχρέωση διαπραγμάτευσης μιας τέτοιας συμφωνίας.

Τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν ότι οι εθνικές ρυθμιστικές αρχές λαμβάνουν κάθε εύλογο μέτρο για την προαγωγή του ανταγωνισμού κατά την παροχή υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, φροντίζοντας ώστε να μη δημιουργείται στρέβλωση ή περιορισμός του ανταγωνισμού στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών και αίροντας τα τελευταία εμπόδια στην παροχή των εν λόγω υπηρεσιών σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Επί δε των υποβληθέντων προδικαστικών ερωτημάτων, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο ρόλος των εθνικών ρυθμιστικών αρχών στο πλαίσιο αυτό είναι διττός· αφενός μπορεί να κρίνουν ότι υπάρχει παράβαση της υποχρέωσης διαπραγμάτευσης μιας διασύνδεσης όταν μια επιχείρηση χωρίς σημαντική ισχύ στην αγορά προτείνει διασύνδεση σε άλλη επιχείρηση υπό μονομερείς όρους ικανούς να αποτελέσουν πρόσκομμα στην ανάπτυξη μιας ανταγωνιστικής αγοράς λιανικής, όταν οι όροι αυτοί εμποδίζουν τους πελάτες της τελευταίας επιχείρησης να απολαύουν των υπηρεσιών της εν λόγω επιχείρησης, αφετέρου δε, μπορούν να διατάξουν μια επιχείρηση που δεν έχει σημαντική ισχύ στην αγορά αλλά ελέγχει την πρόσβαση στους τελικούς χρήστες να διαπραγματευτεί καλόπιστα με μια άλλη επιχείρηση είτε τη διασύνδεση των δύο σχετικών δικτύων αν ο αιτών την πρόσβαση αυτή πρέπει να χαρακτηριστεί ως φορέας δημόσιου δικτύου επικοινωνιών, είτε τη διαλειτουργικότητα των υπηρεσιών SMS και MMS αν ο εν λόγω αιτών δεν έχει την ιδιότητα αυτή.

5. Υπόθεση C – 71/2012 της 27^{ης} Ιουνίου 2013, Αδειοδότηση – Ειδικός φόρος κατανάλωσης.

Στην υπό κρίση υπόθεση απασχόλησε το ζήτημα του κατά πόσο η επιβολή ειδικού φόρου κατανάλωσης επί των υπηρεσιών κινητής τηλεφωνίας (συνδρομές και κάρτες ανανέωσης χρόνου επικοινωνίας) βάσει του δικαίου

της Μάλτας, αντιβαίνει στις διατάξεις της Οδηγίας για την αδειοδότηση, ως επιβάλλουσα απαγορευόμενη διοικητική επιβάρυνση και τέλη δικαιωμάτων χρήσης των οικείων υπηρεσιών. Επισημαίνεται, ότι σύμφωνα με την εν λόγω Οδηγία είναι δυνατόν να επιβάλλονται διοικητικές επιβαρύνσεις σε παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οι οποίοι λειτουργούν βάσει γενικής άδειας ή τους έχει χορηγηθεί δικαίωμα χρήσης) για τη χρηματοδότηση των δραστηριοτήτων της εθνικής κανονιστικής αρχής όσον αφορά τη διαχείριση του συστήματος αδειοδότησης και για τη χορήγηση δικαιωμάτων χρήσης, όμως εν οι λόγω επιβαρύνσεις θα πρέπει να περιορίζονται στην κάλυψη των πραγματικών διοικητικών δαπανών για τις εν λόγω δραστηριότητες. Τα επιβαλλόμενα συστήματα διοικητικών επιβαρύνσεων δεν θα πρέπει να στρεβλώνουν τον ανταγωνισμό ούτε να εμποδίζουν την είσοδο στην αγορά. Με ένα σύστημα γενικών αδειών, δεν θα είναι πλέον δυνατόν να κατανέμονται διοικητικές δαπάνες και, συνεπώς, επιβαρύνσεις σε επιμέρους επιχειρήσεις, παρά μόνον για τη χορήγηση δικαιώματος χρήσης αριθμών, ραδιοσυχνοτήτων και δικαιωμάτων εγκατάστασης ευκολιών.

Εν προκειμένω, δύο εταιρείες οι οποίες δραστηριοποιούνταν στον τομέα των τηλεπικοινωνιών της Μάλτας, δυνάμει γενικής άδειας για την παροχή υπηρεσιών κινητής τηλεφωνίας, προσέφυγαν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων αιτούμενες την ακύρωση διατάξεων που έθεταν σε εφαρμογή ειδικό φόρο κατανάλωσης επί ορισμένων υπηρεσιών κινητής τηλεφωνίας, ως αντικείμενες στην Οδηγία για την αδειοδότηση δεδομένου ότι τα κράτη μέλη δεν δύνανται να επιβάλλουν φόρους ή εισφορές, πλην των προβλεπόμενων στην ως άνω οδηγία και των φόρων γενικής εφαρμογής, καθώς και λόγω του ότι κατά την άποψή τους, ο επίμαχος ειδικός φόρος κατανάλωσης δεν είναι φόρος γενικής εφαρμογής, αλλά ειδικός φόρος που αφορά μόνο τους παρόχους υπηρεσιών κινητής τηλεφωνίας. Αρχικά, λεκτέον ότι οι διοικητικές επιβαρύνσεις κατά τα ανωτέρω, έχουν ανταποδοτικό χαρακτήρα δεδομένου ότι, αφενός, είναι δυνατή η επιβολή τους μόνο για διοικητικές υπηρεσίες των εθνικών ρυθμιστικών αρχών προς τους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών στο πλαίσιο, ιδίως, της γενικής άδειας ή του δικαιώματος χρήσης ραδιοσυχνοτήτων ή αριθμών και, αφετέρου, πρέπει να καλύπτουν τις διοικητικές δαπάνες που προκύπτουν από τις εν λόγω υπηρεσίες. Εκ δε των ανωτέρω προκύπτει ότι επιτρεπόμενη – ανεκτή είναι μόνο μια επιβάρυνση της

οποίας η γενεσιουργός αιτία συνδέεται με τη διαδικασία χορήγησης γενικής άδειας που καθιστά δυνατή την πρόσβαση στην αγορά υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, και ότι αντιθέτως, επιβάρυνση η οποία σχετίζεται με τη χρήση των υπηρεσιών κινητής τηλεφωνίας που παρέχουν οι πάροχοι και η οποία εν τέλει βαρύνει τον χρήστη των υπηρεσιών αυτών δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 12 της οδηγίας για την αδειοδότηση.

Στην υπό κρίση περίπτωση, η επίμαχη εισφορά αποκαλείτο «ειδικός φόρος κατανάλωσης», δεν επιβαλλόταν σε όλους τους παρόχους ηλεκτρονικών επικοινωνιών που έχουν τύχει γενικής άδειας, αλλά μόνο σε εκείνους που παρέχουν υπηρεσίες κινητής τηλεφωνίας και αντιστοιχούσε σε ποσοστό επί των ποσών που οι πάροχοι αυτοί εισπράττουν από τους χρήστες των υπηρεσιών αυτών. Επιπρόσθετα δε, η εν λόγω επιβάρυνση καταβαλλόταν στους παρόχους κινητής τηλεφωνίας από τους χρήστες ατομικά και εν συνεχεία αποδιδόταν στη Διεύθυνση Τελωνείων από όλους τους παρόχους υπηρεσιών κινητής τηλεφωνίας και όχι από άλλες επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών στα δίκτυα ηλεκτρονικών επικοινωνιών συλλήβδην, και υπό το πλαίσιο αυτό, το ΔΕΕ έκρινε ότι η οικεία ρύθμιση αντίκειται στην Οδηγία 2002/20.

6. Υπόθεση C – 438/2004 της 13^{ης} Ιουλίου 2006, Καθολική υπηρεσία – Κοστοστρέφεια των τιμών.

Η εν λόγω προδικαστική απόφαση του Δικαστηρίου αφορούσε την ερμηνεία της Οδηγίας – πλαίσιο καθώς και της Οδηγίας για την καθολική υπηρεσία, και υπεβλήθη στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της εταιρείας τηλεπικοινωνιών Mobistar και βελγικού νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου, το οποίο καθόρισε το κόστος εγκατάστασης το οποίο θα έπρεπε να καταβάλει ο λήπτης φορέας κινητής τηλεφωνίας σε περίπτωση φορητότητας αριθμού (μεταφορά αριθμού από ένα φορέα προς άλλο). Σημειωτέον ότι η εν λόγω βελγική κανονιστική αρχή καθόρισε το κόστος εγκατάστασης ανά αριθμό κινητής τηλεφωνίας ο οποίος μεταφέρεται με επιτυχία από ένα φορέα σε άλλο ανάλογα με το εάν πρόκειται για σύνθετη ή απλή εγκατάσταση, και περαιτέρω θέσπισε διατάξεις σχετικές με την κατανομή των δαπανών στις οποίες υποβάλλονται οι επιχειρήσεις εκμετάλλευσης δικτύων για τη μεταφορά αριθμών

κινητής τηλεφωνίας, τις οποίες διέκρινε σε : κόστος για την υλοποίηση της φορητότητας, κόστος εγκατάστασης ανά γραμμή ή ανά αριθμό, το κόστος που αφορά την τράπεζα δεδομένων αναφοράς και το κόστος κίνησης που συνδέεται με τη φορητότητα.

Η έννοια της φορητότητας των αριθμών καλύπτει την ευχέρεια που παρέχεται σε συνδρομητή της κινητής τηλεφωνίας να διατηρεί τον ίδιο αριθμό κλήσης σε περίπτωση αλλαγής φορέα. Η φορητότητα των αριθμών σκοπεί στην κατάργηση των εμποδίων στην ελεύθερη επιλογή εκ μέρους των καταναλωτών ιδίως μεταξύ φορέων κινητής τηλεφωνίας και στη διασφάλιση, έτσι, της ανάπτυξης πραγματικού ανταγωνισμού στην αγορά των τηλεφωνικών υπηρεσιών. Προς επίτευξη των σκοπών αυτών, ο ευρωπαίος νομοθέτης προέβλεψε με την Οδηγία για την καθολική υπηρεσία ότι οι εθνικές κανονιστικές αρχές μεριμνούν ώστε η τιμολόγηση της διασύνδεσης για την παροχή φορητού αριθμού να είναι κοστοστρεφής και οι τυχόν άμεσες επιβαρύνσεις των καταναλωτών να μη δρουν αποτρεπτικά για τη χρήση των προσθέτων υπηρεσιών αυτών. Η ερμηνεία κατά την οποία η διάταξη αυτή δεν αφορά το κόστος εγκατάστασης αντιβαίνει στο αντικείμενο και στον σκοπό της οδηγίας για την καθολική υπηρεσία. Ειδικότερα, το κόστος εγκατάστασης αντιπροσωπεύει σημαντικό μέρος του κόστους που μπορεί να μετακυλίσει, άμεσα ή έμμεσα, ο λήπτης φορέας στον συνδρομητή ο οποίος επιθυμεί να χρησιμοποιήσει την ευχέρεια της φορητότητας του κινητού αριθμού του, τυχόν δε καθορισμός αυτού σε υπερβολικά υψηλό επίπεδο εκ μέρους των φορέων παροχής, γεννά τον κίνδυνο να αποτραπούν οι καταναλωτές από τη χρήση της ευχέρειας αυτής.

Συνακόλουθα, και αναφορικά με τη δυνατότητα ή όχι των εθνικών κανονιστικών αρχών να προκαθορίζουν ανώτατες τιμές για το σύνολο των φορέων κινητής τηλεφωνίας, επισημάνθηκε το ότι η Οδηγία επιβάλλει σε αυτές να μεριμνούν ώστε οι φορείς να καθορίζουν τις τιμές τους με κοστοστρέφεια ως προς το δικό τους κόστος και, όπως εντέλει οι τιμές να μην είναι αποτρεπτικές για τον καταναλωτή. Από την στιγμή που θα εξακριβωθεί ότι οι τιμές καθορίζονται με κοστοστρέφεια, η Οδηγία για την καθολική υπηρεσία παρέχει κάποια διακριτική ευχέρεια στις εθνικές αρχές για την εκτίμηση της κατάστασης και τον προσδιορισμό της μεθόδου που τους φαίνεται καταλληλότερη για την επίτευξη της πλήρους αποτελεσματικότητας της

φορητότητας. Κατόπιν αυτού, και η ρύθμιση της βελγικής αρχής, η οποία προκαθόρισε με τη βοήθεια ενός θεωρητικού υποδείγματος κόστους τις ανώτατες τιμές που μπορεί να απαιτεί ο φορέας παροχής από τον λήπτη φορέα για το κόστος εγκατάστασης, κρίθηκε επιτρεπόμενη και σύμφωνη με τις διατάξεις της Οδηγίας 2002/22.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

Τα τελευταία χρόνια, η κατάρρευση των κρατικών μονοπωλίων και η είσοδος ιδιωτικών επιχειρήσεων στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, κατέστησαν τη συγκεκριμένη αγορά άκρως ανταγωνιστική, με συνεχή μείωση των τιμών και την ανακάλυψη καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών, συνεχώς εξελισσόμενων με αποτέλεσμα σήμερα η Ε.Ε. να θεωρείται ένας από τους ηγέτες παγκοσμίως στο πεδίο των τηλεπικοινωνιών. Σήμερα η αγορά των τηλεπικοινωνιών είναι ολιγοπωλιακή αγορά ατελούς ανταγωνισμού⁶², με έντονη αλληλεξάρτηση του μικρού αριθμού των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον κλάδο. Η απελευθέρωση της αγοράς συνάδει με την κυρίαρχη τάση σήμερα σε διεθνές, κοινοτικό αλλά και εθνικό επίπεδο της υποχώρησης του κράτους από την επέμβαση στην οικονομία. Στο ευρωπαϊκό δίκαιο, η απελευθέρωση γίνεται μέσω του δευτερογενούς κοινοτικού δικαίου με τη μορφή Οδηγιών, καθώς το δίκαιο του ανταγωνισμού, όπως και το πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο, κρίνονται στο σημείο αυτό αλυσιτελή. Ισχύει εντούτοις το παράδοξο, η απελευθέρωση να γίνεται μέσω της ρύθμισης. Η εμπειρία δείχνει ότι η μετάβαση από ένα καθεστώς κλειστής, μονοπωλιακής αγοράς δεν είναι δυνατή χωρίς έντονη και διαφοροποιημένη κρατική παρέμβαση. Τούτη έχει τη μορφή της εποπτείας και της οργάνωσης της απελευθερούμενης αγοράς (regulating for competition). Κι αυτό γιατί, εκτός από την ανταγωνιστική αγορά, ισότιμος στόχος είναι και η ασφαλής αγορά και γενικότεροι λόγοι δημοσίου συμφέροντος.

Η απελευθέρωση της αγοράς των ηλεκτρονικών επικοινωνιών και η υπαγωγή της στην οικονομική αρχή της προσφοράς και της ζήτησης και κυρίως στους κανόνες του δικαίου του ανταγωνισμού είχαν ως αποτέλεσμα την εξέλιξη της τεχνολογίας, την καινοτομία στην προσφορά υπηρεσιών, τη μείωση των τιμών και τη βελτίωση της ποιότητας. Οι εξελίξεις αυτές αποτέλεσαν τη βάση για τη μετάβαση σε αυτό που σήμερα ονομάζουμε κοινωνία της πληροφορίας στην Ευρώπη. Το ειδικό πλαίσιο των ηλεκτρονικών επικοινωνιών που διαμόρφωσε η Ευρωπαϊκή Ένωση, καίτοι έχει εκδοθεί εδώ και μια δεκαετία, αποτιμάται θετικά, καθόσον προσπάθησε να συνδυάσει τις θεσπιζόμενες στον

⁶² Σε αντιδιαστολή με την έννοια του τέλειου ή καθαρού (pure) ανταγωνισμού, που κατά τη διδασκαλία των Ricardo και Smith, ορίζεται ως ένα σύστημα όπου οι δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης ισορροπούν κατά ιδανικό τρόπο.

τομέα αυτό ρυθμίσεις με τις διατάξεις του δικαίου του ανταγωνισμού, καλύπτοντας ταυτόχρονα κάθε μελλοντική εξέλιξη της τεχνολογίας, η οποία εξελίχθηκε όλα αυτά τα χρόνια με ταχείς ρυθμούς. Εν συγκρίσει δε, με το προηγούμενο κανονιστικό καθεστώς και την πληθώρα των ειδικών Οδηγιών αυτού, προέβη σε διαχωρισμό των ρυθμίσεων της μετάδοσης από τις ρυθμίσεις του περιεχομένου. Ως εκ τούτου, εξαιρείται από το πεδίο της Οδηγίας το περιεχόμενο υπηρεσιών που παρέχονται μέσω δικτύων ηλεκτρονικών επικοινωνιών που χρησιμοποιούν υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών, όπως το ραδιοηλεκτρονικά εκπεμπόμενο περιεχόμενο, οι χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και ορισμένες υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας.

Η Δέσμη Τηλεπικοινωνιών αποκρυστάλλωσε την νομοθεσία και δημιούργησε ένα ενιαίο κανονιστικό πλαίσιο για τον τομέα των επικοινωνιών με δύο βασικές καινοτομίες σε σχέση με το παρελθόν. Η μία ήταν η ευθυγράμμιση με το δίκαιο του ανταγωνισμού με την εκ των προτέρων (*ex ante*) ρύθμιση του τομέα. Η έννοια της κυριαρχίας της αγοράς των διατάξεων του ανταγωνισμού μετατέθηκε στην έννοια της «επιχείρησης με σημαντική ισχύ στην αγορά» του νέου πλαισίου. Περαιτέρω, δανείζεται τα κριτήρια εντοπισμού της ύπαρξης δεσποζουσας θέσης, ενώ ακολουθεί την ίδια αυστηρή μέθοδο προσδιορισμού της σχετικής αγοράς⁶³. Η δεύτερη καινοτομία ήταν η υιοθέτηση της τεχνολογικής ουδετερότητας, το οποίο σημαίνει ότι δεν γίνεται διάκριση μεταξύ των ειδικότερων μορφών του δικτύου/τεχνολογίας που χρησιμοποιείται. Στην πράξη αυτή η σύγκλιση, μεταξύ ενός συστήματος που ρυθμίζει την αγορά εκ των προτέρων και της υιοθέτησης αρχών, που από τη φύση τους προσιδιάζουν σε μια *ex post* ερμηνεία κατά περίπτωση, είναι αναπόφευκτο να οδηγήσει σε τριβές και δυσκολίες⁶⁴. Παραδείγματος χάριν, οι αρχές του ανταγωνισμού αποτελούν έναν οικονομικό τρόπο προσέγγισης της αγοράς και των δυνάμεων που δραστηριοποιούνται σε αυτή. Ο συγκεκριασμός λοιπόν των τομεακών διατάξεων με τις γενικές διατάξεις του ανταγωνισμού στο νέο πλαίσιο, είναι απόλυτα θεμιτός, και επιδιώκει να καταστήσει τις θεσπιζόμενες

⁶³ Salerno F. M., Neutral Networks: The Paradox of Unbundling in the European Regulation of Energy and Telecommunications. *European Competition Law Review*, Volume 29, Issue 8, 2008, σελ. 471- 479.

⁶⁴ Bavasso, 2004, όπ. π., σελ. 102.

ρυθμίσεις πιο εύκαμπτες και πιο συμβατές με την οικονομική πραγματικότητα της αγοράς⁶⁵.

Η ιδιαιτερότητα της αγοράς των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, με την απελευθέρωση του τομέα, την είσοδο εναλλακτικών παρόχων και τις συνθήκες έντονου ανταγωνισμού, οδηγεί σε συχνές παραβιάσεις των διατάξεων του δικαίου του ανταγωνισμού. Αρκετές περιπτώσεις έχουν απασχολήσει την Επιτροπή αλλά και τα δικαιοδοτικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το ζήτημα έγκειται στο εάν το ειδικό ρυθμιστικό καθεστώς μπορεί να δικαιολογήσει την ύπαρξή του στον τομέα των τηλεπικοινωνιών, καθώς επίσης και εάν οι γενικές διατάξεις ανταγωνισμού μπορούν να εφαρμοστούν παράλληλα⁶⁶. Και εάν μέχρι τώρα ο στόχος της απελευθέρωσης της αγοράς, αρχικά, και της εναρμόνισης, εν συνεχεία, επέβαλε τη θέσπιση ειδικών ρυθμίσεων, η υπάρχουσα δομή της αγοράς όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα και η σύγκλιση των τεχνολογιών έχουν διαμορφώσει ένα τοπίο όπου πλέον η κανονιστική παρέμβαση είναι λιγότερο απαραίτητη απ' ότι ήταν το παρελθόν. Ως εκ τούτου αναφύεται ξανά το ζήτημα του βαθμού επέμβασης της πολιτείας στη λειτουργία της αγοράς. Εάν δηλαδή είναι επαρκής η ρύθμιση της αγοράς μέσω ενός συστήματος, το οποίο θα έχει ως στόχο την ομαλή και με ίσους όρους είσοδο των νέων επιχειρήσεων στην αγορά και τη διασφάλιση ενός ανταγωνιστικού περιβάλλοντος, ή εάν η απελευθέρωση της αγοράς και η δημιουργία όρων υγιούς ανταγωνισμού από μόνες τους δεν συνεπάγονται αναγκαία την ισορροπία των συμφερόντων και τη διασφάλιση των αρχών της ισότητας και της ελευθερίας, οπότε βέλτιστη λύση θα ήταν η προσεκτική, υπό τον έλεγχο μίας ρυθμιστικής αρχής και τη γενική εποπτεία του κράτους, δημιουργία και διατήρηση συνθηκών ανταγωνισμού. Φυσική απόρροια της απελευθέρωσης των δικτύων, ως κανονικοποίησης του ανταγωνισμού σε αυτά, θα πρέπει εν τέλει να θεωρηθεί το αίτημα να διεξάγεται ο ανταγωνισμός με τους ίδιους όρους μέσα στο δίκτυο, όπως θα διεξαγόταν και έξω από αυτό. Τούτο συνάγεται όντως και από την ίδια την επιταγή για απελευθέρωση των δικτύων και από ειδικότερες *ad hoc* διατάξεις, ιδίως των Οδηγιών για τα ηλεκτρονικά δίκτυα, που ορίζουν ότι οι όροι άσκησης μιας επιχειρηματικής

⁶⁵ Αθανασίου Λ., όπ. π., σελ. 1251.

⁶⁶ Psarakis G., *Sector- specific Regulation and Competition Law in the Electronic Communications Sector Against the Backdrop of the Internal Market*. *European Competition Law Review*, Volume 28, Issue 8, 2007, σελ. 456 - 463.

δραστηριότητας, παροχής υπηρεσιών, κ.λπ., δεν επιτρέπεται να χειροτερεύουν όταν η δραστηριότητα αυτή ασκείται ή οι εν λόγω υπηρεσίες παρέχονται στο πλαίσιο κάποιου δικτύου. Το ίδιο θα πρέπει προφανώς να ισχύει και αντιστρόφως : κανείς να μην ευνοείται μόνο και μόνο επειδή συναλλάσσεται εντός του δικτύου. Το αντίθετο θα αποτελούσε, μεταξύ άλλων, μια μορφή αντανταγωνιστικής νομοθετικής «σύζευξης» κατ' αρχήν ασυναφών δραστηριοτήτων, η οποία είναι απαγορευμένη σύμφωνα με το άρθρο 102 περ. δ' ΣΛΕΕ. Γενικότερα, κανείς συναλλασσόμενος δεν μπορεί να απολαύει κρείσσονος ή χείρονος νομικής μεταχείρισης μόνο εκ του γεγονότος ότι συναλλάσσεται στο πλαίσιο του δικτύου ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ελληνική βιβλιογραφία.

Αθανασίου Λ., Εννοιολογική οριοθέτηση της παρεμποδιστικής κατάχρησης. Σκέψεις επί της πρότασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για οικονομική ερμηνεία του άρθρου 82 ΣυνθΕΚ. Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών (ΔΕΕ), 2006, τόμος 12, σελ. 1241.

Καρύδης Γ., Ευρωπαϊκό Δίκαιο Επιχειρήσεων και Ανταγωνισμού, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001.

Καρύδης Γ., Εννοιολογική οριοθέτηση της συλλογικής δεσπόζουσας θέσης στην κοινοτική έννομη τάξη του ανταγωνισμού, ΝοΒ 2003, σελ. 2029 - 2049.

Κική Γ., Το κοινοτικό πλαίσιο οργάνωσης των τηλεπικοινωνιών: βασικά κείμενα. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2003.

Κόκκορης Ι., Ανάλυση συγκεντρώσεων που οδηγούν σε συλλογική δεσπόζουσα θέση: ποια είναι η πρακτική μετά την Airtours και την Impraia; Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών (ΔΕΕ), 2007, τεύχος 8^ο-9^ο, σελ. 891- 899.

Κοσμίδης Ν., Ο έλεγχος του ολιγοπωλίου στο κοινοτικό δίκαιο συγκεντρώσεων επιχειρήσεων υπό το φως της απόφασης Airtours και του νέου Κανονισμού συγκεντρώσεων, ΔΕΕ 2002, σελ. 157 επ.

Μανιάτης Α., Δίκαιο Τηλεπικοινωνιών, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2005.

Μούση Ν., Ευρωπαϊκή Ένωση : Δίκαιο, οικονομία, πολιτική, 12^η Αναθεωρημένη Έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, 2008.

Ξηρός Θ., Εμίρη Θ., Το νομικό πλαίσιο των τηλεπικοινωνιών, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2003.

Παπαντώνη Μ., Οι Υπηρεσίες Γενικού Οικονομικού Συμφέροντος. Ηλεκτρονικές Επικοινωνίες, Ταχυδρομικές Υπηρεσίες, Ενέργεια & Δημόσιες Επιβατικές Μεταφορές, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013.

Πλιάκος Α., Παραδόσεις δικαίου ανταγωνισμού στα πλαίσια του μαθήματος «Η Συλλειτουργία Εθνικής και Κοινοτικής Διοίκησης σε Θέματα Ανταγωνισμού», 2008.

Χριστοδούλου Κ., Προστασία της προσωπικότητας και της συμβατικής ελευθερίας στα συμβατικά δίκτυα – Προσωπικά Δεδομένα και Ανταγωνισμός σε Ενέργεια, Επικοινωνίες και Μεταφορές, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, 2007.

2. Ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

Albors - Llorens A., The role of objective justification and efficiencies in the application of article 82 EC. *Common Market Law Review*, Volume 44, 2007.

Bavasso A., Electronic communications: a new paradigm for European regulation. *Common Market Law Review*, Volume 41, 2004.

Bavasso A., The role of intent under Article 82 EC: from “flushing the turkeys” to “spotting lionesses in Regent's Park”. *European Competition Law Review*, Volume 26, Issue 11, 2005.

Baxter S. & Dethmers F., Collective dominance under EC merger control- after Airtours and the introduction of unilateral effects is there still a future for collective dominance?, *European Competition Law Review*, Volume 27, Issue 3, 2006.

Botteman Y. & Ewing P. K., Guidance On Enforcement Priorities Regarding Exclusionary Abuses: A Comparative Overview. *GCL The Online Magazine for Global Competition Policy*, 2009.

De Streel A., The new concept of “significant market power” in electronic communications: the hybridisation of the sectoral regulation by competition law, *European Competition Law Review*, Volume 24, Issue 10, 2003.

Gal M. S., Below- Cost Price Alignment: Meeting or Beating Competition? The France Telecom Case, *European Competition Law Review*, Volume 28, Issue 6, 2007.

Garzaniti L. & Liberatore F., Recent Developments in the European Commission's Practice in the Communication Sector Part – 2, European Competition Law Review, Volume 25, Issue 4, 2004.

Hobbelen H., Harris V. & Dominguez I., The Increasing importance of EC State Aid Rules in the Communications and Media Sectors, European Competition Law Review, Volume 28, Issue 2, 2007.

Inotai A., The treatment of captive sales in the definition of the relevant market and the assessment of market power in the electronic communications sector, with special view to market analysis under the new regulatory framework for electronic communications, European Competition Law Review, Volume 26, Issue 9, 2005.

Kamecke U. & Korber T., Technological neutrality in the EC regulatory framework for electronic communications: a good principle widely misunderstood, European Competition Law Review, Volume 29, Issue 5, 2008.

Mertikopoulou V., DG Competition's Discussion Paper on the Application of Article 82 EC to Exclusionary Abuses: the Proposed Economic Reform from a Legal Point of View, European Competition Law Review, Volume 28, Issue, 2007.

Moore M., Deutsche Telekom and the margin squeeze, European Competition Law Review, 2008.

Psarakis G., Sector-specific Regulation and Competition Law in the Electronic Communications Sector Against the Backdrop of the Internal Market. European Competition Law Review, Volume 28, Issue 8, 2007.

Rivas J & Branton J, Development in EE Competition Law in 2002: an overview. Common Market Law Review, Volume 40, 2003.

Veer J. P., Is the Market Failing? The Commission's Assessment of State Aid to Broadband Networks. European Competition Law Review, Volume 29, Issue 6, 2008.